OOSTENRIJKSE KINDER- EN JEUGDBOEKENPRIJS 1998

Mahmut BAKSÎ
Elín CLASON

Hêlîn

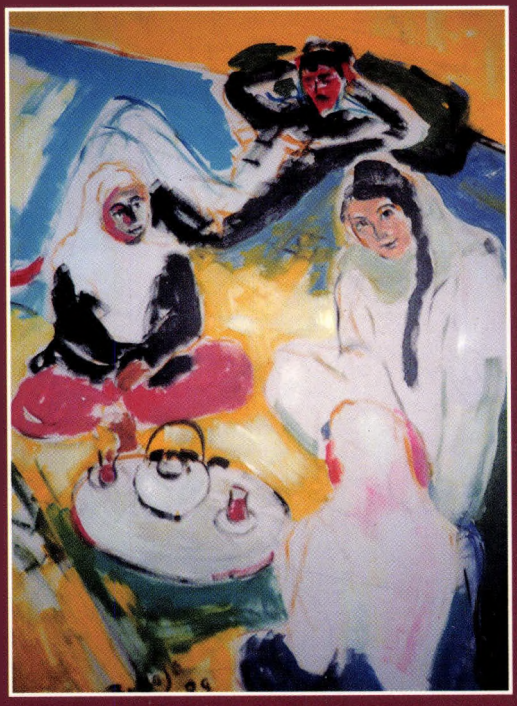

Koerdisch Instituut te Brussel

Mahmut BAKSÎ
Elin CLASON

Hêlîn

Koerdisch Instituut te Brussel

Dit Boek kreeg

- *de Oostenrijkse kinder- en jeugdboekenprijs 1998.*
- *Een eervolle vermelding van het Duitse literaire magazine ESELSOHR*
- *Een vermelding van DEUTSCHLAND RADIO i.s.m. het Nieuwsmagazine FOCUS op de lijst "Die 7 Besten" van februari 1998.*

Mahmut BAKSÎ
Elin CLASON

Hêlîn

Vertaling
Koen VAN BAEL

Bewerking
Ludo DE BRABANDER
Mieke VALCKE

Een uitgave van
Het Koerdisch Instituut te Brussel
Bonneelsstraat, 16 – 1210 Brussel
Tel. 00 32(0)2 230 89 30–Fax 00 32(0)2 231 00 97
Rek. Nr. ASLK 001-2068530-81, HSA 853-8511270-37

D 1998 5799 18

Mahmut BAKSÎ
Elin CLASON

Hêlîn

1998, Publ. Nr. 18

Een uitgave van het Koerdisch Instituut te Brussel

Omslag: schilderij van Bahram HAJO

Copyright
Mahmut BAKSÎ
Elin CLASON
en
Koerdisch Instituut te Brussel

Inhoud

Voorwoord 6
Een jongen geniet alle vrijheden 7
De beste grootmoeder ter wereld 16
Ik ga naar school 21
Wolven en ijzige koude 29
De winkel 34
Toen de soldaten kwamen 38
De winter na de overval 46
De Turkse gevangenis 49
Toen mama verdween 52
We verlaten ons dorp 59
De vijand is overal 62
Aan de grens 68
De engel des doods 76
In veiligheid 84
We moeten verder 90
Damascus 95
Nog een grens 99

Hêlîn komt uit Koerdistan 104
Mahmut Baksî en Elin Clason 109

Voorwoord

Mahmut Baksî, is een van de meest gelezen, gewaardeerde en populaire schrijvers bij de Koerden. Hij heeft meer dan 20 boeken op zijn naam staan, waarvan sommigen in meerdere talen vertaald zijn.
Hij is columnist bij enkele Zweedse dagbladen en maakt regelmatig TV-programma's voor de Zweedse TV. Zijn populariteit steeg enorm toen hij zowel voor de kranten als voor TV een reeks van interviews gemaakt had met de toenmalige sociaal democratische premier Olof PALME.
In zijn boeken beschrijft hij de werkelijkheid in zijn geboorteland, nl. Koerdistan. In dit boek vertelt hij een verhaal over het jonge meisje Hêlîn. Dit verhaal is gebaseerd op waargebeurde feiten. Ontelbaar zijn de situaties in het boek, waarin duidelijk de toestand in Koerdistan wordt beschreven.
Met het uitgeven van dit boek willen we de Nederlandstalige lezers laten kennismaken met de toestand van de Koerden in hun eigen land en wat ze meemaken als ze naar het buitenland moeten vluchten.

Derwich M. FERHO

Een jongen geniet alle vrijheden

Er ging vroeger geen enkele dag voorbij, zonder dat ik mijn tweelingsbroer Azad afranselde. Ik wond me zelfs op over zijn naam. Azad betekent "Vrij" in het Koerdisch.
In Koerdistan kan een jongen doen en laten wat hij wil. Daarom kon Azad zich alles veroorloven. Hij kon me slagen en mama en papa toeschreeuwen. Niemand zei iets. Azad kreeg steeds mooie kleren. Azad mocht met papa naar het dorp. Azad mocht met papa de cafés in de stad bezoeken. Azad kreeg alles wat hij wou, of hij het nodig had of niet. Nooit zeiden mama en papa neen. Wanneer hij ouder was geworden, kwam hij 's avonds laat thuis en niemand vroeg hem, waar hij zo laat had rondgehangen. En wanneer hij volwassen was geworden, mocht hij zelf zijn eigen vrouw uitzoeken. Azad was een jongen, en in Koerdistan zijn de jongens het één en het alles van hun ouders.

Azad was dikwijls ziek. Dan lag hij in bed en hield vader en moeder bezig. Dag en nacht zaten zij aan zijn zijde. Mama kookte voor hem zijn lievelingsgerechten, en vader vertelde vrolijke verhalen.
En ik ? Ik was maar een meisje. Bovendien was ik klein en mager. Ik kreeg de naam Hêlîn, wat ""Vogelnest" betekent. Ik moest heel mijn leven in mijn vogelnest doorbrengen en mocht nooit doen waar ik zin in had. Integendeel. Ik was geboren om te spoelen, te wassen en mama in het huishouden te helpen. En mijn ouders zouden een man voor me uitkiezen, met wie ik zou trouwen. Net als een vogelmoeder zou ik mijn eieren uitbroeden en de kinderen eten geven, als ze uitgebroed waren.
Wanneer ik ziek was, keek niemand naar me om. 's Winters en 's zomers droeg ik dezelfde kleren, en ik mocht nooit naar het dorp gaan. Ik genoot van geen enkele vrijheid, neen, de volwassenen deden met mij wat ze maar wilden. Ze knepen me in de wangen, om te zien of ik verdikt was. Wat een onbeschaamdheid ! Wanneer een volwassene in mijn buurt kwam, schreeuwde ik altijd luid om hem af te schrikken. Vader was leraar. Wanneer hij met de dorpsbewoners sprak, praatte hij alleen maar over verstandige zaken. Bijvoorbeeld, hoe men met kinderen omging. Maar mij bekeek hij nauwelijks. Het was alsof hij helemaal geen dochter had. Hij sprak niet met mij, en wanneer zijn blik bij vergissing op mij viel, dan trok hij zijn wenkbrauwen samen en keek me streng aan. Ja, het leek alsof hij zijn verstandige woorden was vergeten. De dorpsbewoners kwamen dikwijls bij ons thuis. Dan spraken ze over rechten en plichten, en papa zei, dat iedereen, zowel mannen als vrouwen, kinderen als volwassenen, jongens als meisjes,

dezelfde rechten en plichten hadden. Maar ik had steeds het gevoel dat hij Azad voortrok.
Alhoewel we tweelingen waren, was Azad een kop groter dan ik. Hij was niet alleen groter dan ik, maar ook sterker.
Ik geloof, dat dit reeds in mama's buik zo was. Hij at wat hij kon krijgen, en hij was veel sneller dan ik. Ik kreeg bijna nooit iets. "Ik ben een jongen", zei hij tegen mij. "Daarom eet ik als eerste en het meeste. Jij krijgt de overschotten." Hij sloeg me, en ik sloeg hem terug. Maar omdat hij veel sterker was dan ik, kon hij beter vechten. Onze gevechten kon men op mama's buik zien. Wanneer we op elkaars scheenbeen stampten, kreeg deze builen.
Na een tijdje was Azad bijna twee keer zo groot als ik. Ik had geen plaats meer in mama's buik. Hij stootte me voortdurend. Ik schreeuwde om hulp, maar mama hoorde me niet. Tenslotte kon ik het niet meer uithouden. Op een zekere dag, terwijl mijn broer sliep, besloot ik om te vertrekken. Ik moest op de één of andere manier van deze domme broer weg. Ik draaide me om, zodat ik mijn hoofd naar buiten kon strekken, maar hij werd wakker. Als hij zag wat ik van plan was, werd hij boos. Hij drong me op mijn zij en begon zelf naar voor te sluipen. Het lukte me om een voet beet te nemen. Ik hield hem tegen en we begonnen uit alle macht met elkaar te vechten. Ja, we streden zo hard, dat mama vanwege haar pijnlijke buik begon te huilen en trachtte dat wat erin zat, uit te persen. Ze hield ons in haar buik gewoonweg niet meer uit.
Terwijl ik mijn broeders voet vasthield, hoorde ik daarbuiten stemmen. Grootmoeder was daar. Zij kwam steeds om haar dochter bij de geboorte te helpen. Grootmoeder hield van kinderen en wou zoveel mogelijk kleinkinderen hebben.

Omdat mijn broer sterker was dan ik, lukte het hem als eerste om zijn hoofd buiten te steken. Grootmoeder, die buiten wachtte, nam hem beet en trok uit alle macht. Dan moest ik zijn voet loslaten. Toen was ik alleen in de buik.
Waarom had die hand naar mijn broer gegrepen en niet naar mij, ofschoon ik als eerste naar buiten wou ? Natuurlijk, omdat hij een jongen was. Ik was niet zo belangrijk, en daarom lieten ze me binnen. Ik verstopte me in het achterste hoekje en besloot om de zachte grot nooit te verlaten. Maar toen ik zo in de buik lag, begon grootmoeder me te lokken.
"Kom naar buiten, liefje", riep ze.
"Nee, nooit, nooit", brulde ik.
"Kom toch, mijn zoetje, dan krijg je wat lekkers", lokte ze. "Steek je hoofdje naar buiten en kijk wat ik voor je heb."
"Neen!", schreeuwde ik. "Nee, nee, nee. Ik kom niet naar buiten. Ik blijf hier."
"Wanneer je niet naar buiten komt, zal mama sterven. Haast je een beetje !"
Waarom moest mama sterven ? Dat kon ik helemaal niet begrijpen. Tijdens de negen maanden dat we in haar buik waren, was ze toch altijd goed geweest. Het was nu toch veel gemakkelijker voor haar, nu dat ze maar één kind moest dragen. Het verging mij prima in mama's buik. Ik had de hele plek voor mij alleen. Er was geen domme broer meer die me tegen de scheenbenen stampte en al het eten was voor mij alleen.
Buiten hoorde ik muziek. Geloofden ze misschien, dat ze me met muziek konden buiten lokken ? Dan hadden ze zich deerlijk vergist.
Ik luisterde een tijdje en viel daarna in slaap.

Toen ik wakker werd, was alles rustig. Wat was er gebeurd? De stilte verontrustte mij. Ik moest dit natrekken, maar slechts een klein beetje. Ik draaide me om en begon langzaam met mijn hoofd naar voor, naar het gat onderaan mama's buik toe te kruipen. Maar nog voor ik met een half hoofd naar buiten stak, werd ik gegrepen door grootmoeders harde hand. Ze trok me eruit en wierp me in een kom, die met water gevuld was. Ik schrok zo hard, dat ik uit alle macht begon te huilen en met mijn armen om me heen sloeg. Ik wou terug naar moeders buik, maar nu was het te laat. Doch kort nadien lag ik aan moeders borst en dronk haar melk. Dat was bijna zo goed als haar donkere buik.
Omdat ik zo klein was schaamde Azad zich voor mij. Hij wilde niet met me spelen. Dat ergerde me. Wanneer ik de kans kreeg gaf ik hem een veeg uit de pan. Dan schreeuwde hij zo luid als een varken en sloeg hij op mij in. Terwijl ik huilend terugsloeg, kwamen mama en papa aangerend, om te zien wat er aan de hand was. Natuurlijk kreeg enkel ik een oorvijg en werd ik als enige uitgescholden.
Omdat ik altijd stampte en schreeuwde, was het nogal logisch dat niemand me graag had, Ze noemden me een huilebalk en een brutale blaag. Ik vond dit helemaal niet grappig.
Azad was door iedereen geliefd. Thuis was hij de koning. Papa schreef zelfs gedichten over hem. De volwassenen tilden hem hoog in de lucht, omarmden en kusten hem. Mij wou niemand naar boven tillen. Ik stond volledig in Azads schaduw. In mij waste de jaloezie als een grote zwarte wolk en ik werd hoe langer hoe meer onuitstaanbaar. Natuurlijk begreep niemand het feit dat ook kinderen jaloers op elkaar

kunnen zijn. Mama en papa begrepen niet wat er met mij aan de hand was. Maar ik begon Azad te haten.
Ik wou van huis weglopen. Dus liep ik zo ver weg als ik durfde waarbij ik stiekem hoopte, dat ze me kwamen zoeken. Maar niemand kwam. Nadat ik gedurende een paar uren tevergeefs had gewacht, zette ik me op een steen en begon te huilen. Tenslotte moest ik helemaal alleen terug naar huis toe gaan.
Maar het werd nog erger. Op een morgen werd ik gewekt door muziek. Deze kwam uit een *Davul* en uit een *Zorna*. De *Davul* is een reusachtige trommel uit hout en schapenleer die met behulp van een leren band aan de hals wordt gedragen. De trommelaar heeft twee trommelstokken, een grote en een kleine; met de grote slaat hij boven op de trommel, met de kleine onderaan. De *Zorna* is een lange houten fluit. Wie op de Zorna speelt, moet krachtige longen hebben. De klank van de Zorna is mijlenver te horen. Wanneer een Davul en een Zorna bespeeld worden is er een feest aan de gang. Wie de muziek hoort, heeft zin om te dansen. Omdat het buiten zo heerlijk klonk, huppelde ik onmiddellijk uit mijn bed en keek naar buiten. In mij zong en jubelde alles.
Kinderen en volwassenen dansten met elkaar. Op de weide, die beneden het dorp lag, reden de grote jongens om het hardst. Er wervelden dichte stofwolken achter de paarden. Voor ons huis hadden zich bijna al onze verwanten uit de naburige dorpen verzameld. Op het dorpsplein knetterde reeds een vuurtje, en uit een grote pot steeg waterdamp.
Papa had verschillende schapen laten slachten. Een paar mannen waren bezig met het aftrekken van de vachten. De gasten moesten worden onthaald. Het hele dorp was door vader uitgenodigd op het besnijdenisfeest van Azad.

Azad kreeg vele geschenken. Papa had voor hem nieuwe kleren gekocht, en op zijn hoofd droeg hij een muts met de Koerdische kleuren groen, rood, wit en geel die door mama gebreid was. Op de muts stond Azad -"Vrij".
Azad zag er zeer stralend uit. Alhoewel hij wist wat er hem ging overkomen, straalde hij als een kleine zon. Hij genoot ervan om in het middelpunt van de belangstelling te staan. Naar mij daarentegen keek niemand, en ik moest zoals altijd mijn gewone oude kleren aantrekken.
De geschenken waren allemaal voor Azad. Voor mij was er geen enkel geschenk, zelfs geen piepklein snoepje. Ze hadden me waarschijnlijk helemaal vergeten.
Papa droeg Azad op de arm en liet hem aan alle gasten zien. Ze kusten hem en knepen in zijn wangen. Daarna legde papa hem op een matras die buiten op het erf op een mooi tapijt was uitgespreid. De matras was overtrokken met mama's kunstigste deken en een prachtige linnen doek.
Er trad een oude man in Koerdische klederdracht binnen. Hij had een scheermes in één van zijn handen. Met de andere hand trok hij Azads broek naar beneden en nam diens piemel eruit. Hij trok een beetje aan de huid, zo dat de piemel langer werd, streek er een vloeistof op en sneed snel de huid af.
Azad schreeuwde, zoals hij nog nooit had geschreeuwd. Papa, die zijn arm om hem had gelegd, en mama, die zijn hoofd streelde, konden hem bijna niet op de matras vasthouden. Mama keerde het hoofd om wanneer het bloed begon te stromen.
De oude man bond een wikkel rond Azads piemel en trok zijn broek terug op. Nu had Azad alles doorstaan, en de muziek begon wederom te spelen. De oude man had Azad besneden. Naar de wil van de profeet Mohammed moesten

alle kleine jongens besneden worden. Het Koerdische woord voor dit gebruik is *Sünnet*.
Een tijdje later stopte Azad met huilen en droogde zijn tranen. Nu kon hij onder het deken liggen en de kussen en de omarmingen van het hele dorp in ontvangst nemen. Ze stonden in de rij om voor hem neer te knielen en hem op het voorhoofd te mogen kussen. Papa zag er heel trots uit. Nu had hij een echte zoon. De mannen klopten op papa's rug en feliciteerden hem.
Deze dag zou ik nooit vergeten. Wij waren vijf jaar oud, Azad en ik. Wanneer ik Azad zo vergenoegd en tevreden onder zijn deken zag liggen, voelde ik een oncontroleerbare woede in me opstijgen. Het werd me zwart voor de ogen, en ik stond op het punt om flauw te vallen. Ik wilde sterven, onmiddellijk, of minstens Azad vermoorden. Ik schreeuwde en tierde en sloeg om me heen. "Ik ben ook papa's kind", huilde ik, "ik ben ook vijf jaar oud en ik wil ook geschenken hebben". Dan begon ik te schreeuwen: "Ik wil ook besneden worden", en ik stormde naar voor, richting matras. Tegelijkertijd trachtte ik om mijn broekje naar beneden te trekken. De volwassenen hielden me tegen. "Meisjes worden niet besneden. Dat doet men enkel bij jongens", zeiden ze, gaven me een paar oorvijgen en droegen me weg.
Net zoals alle andere keren kreeg ik een standje en huilde vertwijfeld, terwijl Azad geschenken en kussen ontving.
Als ik een beetje gekalmeerd was, begonnen de volwassenen met me te lachen. Dat maakte het alleen nog maar erger. Ik rende naar huis om me te verstoppen. Het was helemaal mijn dagje niet.
Nadat ik me zo belachelijk had gemaakt op het besnijdenisfeest van Azad, werd het nog erger voor mij in

het dorp. De jongens namen me bij de neus. Ze spotten en schimpten op mij en wezen me met de vinger. Ze trachtten zelfs onder mijn rok te kijken, omdat ze wilden zien of ik ook een piemel had. Ik sloeg en trapte naar hen zo hard ik kon. Ik krabde hen in het gezicht tot het bloed vloeide en ze naar hun moeders liepen.
Alle omliggende dorpen in de omgeving wisten nu alles over mijn gedrag tijdens het besnijdenisfeest van Azad. Kinderen en volwassenen staarden me aan. Zij moesten weten hoe dat meisje, dat als een jongen wou zijn en besneden wou worden, er uit zag. Azad werd nog verwaander. De meisjes wilden doktertje met hem spelen. Achter het huis trokken ze hem zijn broek af en keken naar zijn piemel. Ze giechelden, en hij genoot ervan om als een hond op zijn rug te liggen, trots als een prins.

De beste grootmoeder ter wereld

Gelukkig kwam net na deze gebeurtenissen grootmoeder op bezoek. Ze woonde in een ander dorp en had tien kinderen op de wereld gezet die ondertussen allemaal volwassen en getrouwd waren. Grootmoeder was erbij toen Azad besneden werd en wist dat klein en groot me uitlachte. Daarom deed ze vader een voorstel. "Geef me Hêlîn", zei ze. "Ik voel me dikwijls eenzaam, en ik heb niemand om wie ik me kan bekommeren. Ik zou graag hebben, dat Hêlîn bij me komt inwonen. Ze kan me gezelschap houden."
Papa was waarschijnlijk blij van me af te zijn, en ook mama was de problemen die ze met me had, gewoonweg zat. Mama had na Azad en mij nog twee andere kinderen gekregen, twee kleine jongens, waarmee ze voortdurend bezig was. Mijn kleine broers waren geen tweelingen, zoals Azad en ik. Er was één jaar verschil tussen hen. Ik moest de hele tijd op hen passen, doch ik was ze reeds tamelijk moe. Als ik het voorstel van grootmoeder hoorde, werd ik uitzinnig van vreugde. Ik voelde me zo licht als een zwaluw en stormde naar buiten en huppelde en danste.

Een paar weken later gingen grootmoeder en ik op weg naar haar dorp. Alhoewel het een lange weg was, rende ik bijna voortdurend. Grootmoeder moest me steeds terugroepen. Zij had schrik dat ik verloren zou lopen. Zelf kon ze zich zo snel niet meer bewegen. Maar ik kende de weg naar haar dorp van binnen en van buiten, omdat we onze familieleden er dikwijls hadden bezocht.
Ik weet dat de meeste grootmoeders lief en goed zijn. Maar de mijne was de liefste en de beste van de hele wereld. Zij was over de vijftig, geloof ik, toen we samen naar het dorp gingen. Ze leek me in ieder geval een oude vrouw.
Grootvader was gestorven, en grootmoeder woonde bij haar oudste zoon en diens vrouw. De kinderen van mijn oom en mijn tante waren veel ouder dan mij. Ze waren reeds sinds lange tijd het huis uit, en waren naar een internaat of naar een middenschool gegaan. Daarom had grootmoeder alle tijd voor mij. Zij was niet alleen mijn grootmoeder, maar tegelijkertijd mijn moeder en mijn vader en mijn televisietoestel en mijn radio. Ze vertelde me verhaaltjes wanneer ik maar wou, of het nu dag of nacht, 's morgens of 's avonds was. En indien ik erom zou vragen, zou ze me ook midden in de nacht verhaaltjes vertellen.
Het maakte haar niets uit om honderd maal het zelfde verhaal te vertellen.
Ze zong dikwijls liedjes voor mij, of ze danste, en we dansten dikwijls samen. Elke morgen, wanneer ik wakker werd, waste ze mijn gezicht, kamde ze mijn haren en deed me propere kleren aan. "Mijn liefje", zei ze dan tegen me. Ik voelde me als een vis in het water. Grootmoeder verwende me behoorlijk. Ook de mensen in het dorp leken van me te houden. En omdat grootmoeder zo graag had, dat iedereen me graag had, lachten de dorpsbewoners dikwijls

met haar. Maar grootmoeder lachte fijntjes en zei: "Wacht maar, tot jullie kleinkinderen hebben."
Het was zomer, toen een man uit mijn dorp grootmoeder kwam bezoeken. Ik herinner me dit precies, omdat grootmoeder en ik met volle teugen van het mooiste jaargetijde in Koerdistan aan het genieten waren. Alle mensen waren vriendelijk tegen elkaar, misschien, omdat we beter te eten hadden dan gewoonlijk. Want elke dag waren er verse groenten – paprika's, tomaten, augurken, uien en aubergines. En op ons brood kregen we verse kaas en zoete boter. Bovendien was er in overvloed vers fruit beschikbaar. Druiven, watermeloenen, verschillende soorten pruimen, kersen, vijgen, sinaasappels en appels. De vruchten en de groenten waren vroeg rijp in Koerdistan.
Wanneer het echt warm werd, legden we ons beddengoed op het dak en sliepen buiten. Omdat de meeste kinderen maar weinig klederen en slechte schoenen bezaten, bleven we 's winters meestal thuis en verdrongen ons voor de warme kachel. Maar tijdens de zomer konden we buiten spelen. Dan sprongen en huppelden we over de weide naar de rivier beneden en naar de dorpsbron en stoorden we de volwassenen niet. We waren overmoedig en vrolijk als dieren, die na een lange winter voor de eerste keer op de weide mochten.
De man kwam, omdat hij van vader iets aan grootmoeder moest melden. In ons dorp werden mededelingen mondeling overgebracht. De mensen schreven nauwelijks een brief naar elkaar - er was ook geen telefoon - omdat de meesten noch lezen noch schrijven konden. Wie naar een ander dorp ging, liet dit aan de buren een tijdje op voorhand weten. Dan konden ze deze persoon een bericht meegeven. Dat was beter dan een telefoon.

De man uit papa's dorp berichtte ons, dat we op een feest waren uitgenodigd. Ik was reuzeblij, ook omdat ik vader en moeder sinds een lange tijd niet meer gezien had. Ik miste hen, zeker mama. En ik bemerkte ook, dat ik Azad begon te missen. Zonder zijn domme uitspraken en onze gevechten was het toch dikwijls vervelend.
Maar grootmoeder was helemaal niet gelukkig. Ze begon onmiddellijk te huilen.
"Wat heb je grootmoeder, waarom ween je ?", vroeg ik. "Mag je niet naar het feest gaan en mama en papa bezoeken ?"
Grootmoeder keek me met haar lieve, slimme ogen aan en streelde mijn wangen.
In plaats van me te antwoorden, begon ze een verhaal te vertellen: "Op een dag kreeg een ezel een uitnodiging om naar een feest te gaan. Maar in plaats van zich te verheugen, begon de ezel als een gek te jammeren en te huilen en te tieren. "Lieve ezel, wat is er wel gebeurd ?", vroegen de mensen hem. "Waarom huil je en schreeuw je ? Ben je niet gelukkig, omdat je op een feest bent uitgenodigd ?" De ezel keek hen met grote, zwarte ogen aan en zei: "Ik ben weliswaar een ezel, maar ik ben niet dom. Ik weet precies waarom ik op het feest ben uitgenodigd, ik moet namelijk water slepen voor de gasten."
Ik vond grootmoeders verhaal zonderling. Wat had ik met die ezel te maken ?
"Tja", zei grootmoeder. "Waarom denk je eigenlijk, dat je ouders je op een feest uitnodigen ? Geloof je, dat ze ons willen zien en dat we ons enkel maar gaan amuseren? Neen, lief kind, zo is het niet. Je bent groter geworden, en je ouders hebben je nodig om op de kinderen te passen. Nu ben je oud genoeg om water te dragen, te spoelen, te vegen

en kleren te wassen. Je moeder krijgt binnen een paar weken een baby. Daarom wil ze dat je naar huis komt. Begrijp je dat, mijn schatje ? En dat feest - dat feest is het besnijdenisfeest van je twee broertjes."
Grootmoeder zou gelijk krijgen.

Ik ga naar school

In het jaar, dat grootmoeder me terug naar het dorp had gebracht en mijn kleine zuster Bêrîvan werd geboren, begon ik naar school te gaan. Ik kreeg mijn eigen boeken, waarvan ik al snel heel veel begon te houden. Ik ging naar papa's school. Ik vond het heel leuk om te leren lezen en schrijven. Ik kon al snel alle letters en verschillende woorden lezen. Ik leerde veel sneller lezen als Azad.
Merkwaardig, opeens begon vader met me te spreken. Ik kreeg bijna het gevoel dat hij me graag mocht. Was dit omdat ik vlijtig was op school ?
Azad daarentegen was onoplettend, en stoorde dikwijls de les. Papa sloeg hem bijna elke dag met de aanwijsstok op de vingers. Hij weende en jammerde dikwijls. Hij wou 's morgens nooit naar school. Maar ik was reeds voor papa met mijn boeken aanwezig. Ik was er zo trots op, dat ik een leerlinge was. Sinds ik naar school ging, had ik meer plezier in mijn leven.

We waren ondertussen naar een ander dorp verhuisd. Papa was naar een nieuwe instantie overgeheveld. "Omdat de Turkse regering angst heeft voor de Koerdische vrijheidsbeweging, wil ze, dat de Koerdische leraars constant van arbeidsplaats veranderen. Daarmee wil ze verhinderen dat de leraars vriendschap met de lokale bevolking sluiten, en deze kunnen winnen voor hun zaak", legde onze vader uit. "Bovendien worden er politie-spionnen ingezet, die elk gesprek en elke verdachte zaak melden." Daarom maande vader ons aan om altijd voorzichtig te zijn met wat we zeiden.

Doch het nieuwe dorp beviel ons. Het was groter en mooier dan het oude. De school lag hoog boven op een heuvel. Wij woonden in het schoolgebouw, net zoals bijna alle leraarsfamilies in Koerdistan. Aan het ene einde van het gebouw was de woning van de leraar, aan het andere het klaslokaal. Er was maar één lokaal. Daarom gingen de grote kinderen in de voormiddag en de kleine kinderen in de namiddag naar school. De grote kinderen hadden een Turkse leraar. Maar deze begreep geen woord Koerdisch en de kinderen begrepen geen woord Turks. Hoe kon de leraar iets aan de kinderen uitleggen, wanneer deze niet begrepen wat hij zei, en hoe konden deze kinderen iets leren ?

De Turkse leraar woonde in een kamer net naast het leslokaal. Omdat hij nog niet getrouwd was, kookte mama voor hem en at hij met ons samen. Papa had tijdens zijn opleiding Turks geleerd. Daarom kon hij met de leraar spreken. Maar voor de rest kon de schoolmeester met bijna niemand spreken omdat bijna niemand Turks sprak. Indien hij had kunnen kiezen, zou hij er zeker voor gezorgd hebben dat hij in Turkije en niet in Koerdistan les gaf. Geen wonder dat hij zich verveelde in ons dorp. Het was

onmogelijk voor hem om kennissen te maken. Daarom verdween hij dikwijls in de stad en liet hij de les annuleren. Zijn leerlingen genoten daarvan. Zij hadden toch al geen zin om naar school te gaan, en hun ouders vonden het schoolgaan niet zo belangrijk.
"Tot nu toe hebben we het ook zonder boeken kunnen redden", zeiden ze.
De meeste volwassenen in ons dorp konden noch lezen, noch schrijven. Diegenen die een beetje konden lezen, begrepen meestal niet wat ze lazen, omdat de kranten en de boeken in het Turks waren. Turks is voor ons net zo onbegrijpelijk als Duits en Engels. Het heeft geen zin om letters te leren en ze tot een woord te vormen, als men niet begrijpt wat de betekenis van deze woorden is. Maar ik leerde desondanks lezen. "Je kan voortreffelijk lezen", loofde vader. Daarna vertaalde hij de woorden voor mij naar het Koerdisch.
"Onze taal is verboden", zei vader, wanneer ik vroeg waarom we Turkse in plaats van Koerdische leesboeken en kranten hadden.
Daarom is het voor Azad zo moeilijk om te leren lezen, en daarom stoort hij de les zo dikwijls, voegde hij eraan toe.
's Morgens werd ik door de hanen gewekt. Ze kraaiden nog voor het daglicht werd, en ze kraaiden verder, totdat de laatste slaper in het dorp gewekt was. Dan trok ik snel mijn kleed over mijn hoofd, stak mijn benen in mijn broek en glipte naar buiten. Het geschreeuw van mijn jongere broers, 's morgens bij het ontbijt, was niet te genieten.
"Neem Baran en Ferho mee", zei mijn moeder steeds als ze me zag.
Ze liet me nooit met rust. Grootmoeder had gelijk gekregen. Nu dat ik zeven jaar oud was, kon ik niet meer

door een windstoot omver geslagen worden, en mijn armen waren niet zo dun meer.
"Die kunnen water dragen", zei vader.
"Die kunnen de vloer vegen", zei moeder.
"Die kunnen ook spoelen", zei Azad, en hij rende naar buiten om met zijn vrienden te spelen. Hij moest nooit helpen.
Daarom was ik bij het opstaan altijd bijzonder stil, nam een stukje brood, sloop het huis uit en ging op weg naar Emo voordat ik door mama werd betrapt.
Emo zat bij mij in de klas. Ze was mijn beste vriendin, alhoewel ze drie jaar ouder was dan ik. Ze was al negen jaar toen ze voor het eerst naar school ging. "Eigenlijk moest ze reeds in de klas van de grote kinderen zitten", zei vader.
Emo's moeder was gestorven toen Emo acht jaar was. Haar oudere zussen waren reeds getrouwd en het huis uit. Emo was alleen met haar vader en haar ongetrouwde broers.
"Emo moet voor het huishouden zorgen", zei haar vader. "Zij moet niet naar school gaan. Zij zal trouwen, en dan moet ze kunnen koken, niet lezen of rekenen."
Emo's vader was na de dood van Emo's moeder niet meer hertrouwd. Er was dus geen vrouw voor hem die brood kon bakken, eten koken, kuisen en kleren wassen.
"Hij is gewoonweg te gierig om te trouwen", meende Emo. "Hij vind het onnodig, om me een nieuwe mama te bezorgen. Hij spaart geld, opdat hij vrouwen voor mijn broers kan kopen. Dat zegt hij in ieder geval wanneer ik vraag waarom ik geen nieuwe mama krijg. Maar dat is niet de volledige waarheid. Ik weet waarom hij niet trouwt. Hij is hatelijk en gemeen, geen enkele vrouw wil hem hebben."

In Koerdistan kost trouwen geld. Datgene wat men moet betalen, noemen we de bruidsschat. Omdat de meisjes als werkkracht in een andere familie komen en daar kinderen baren, moet deze nieuwe familie voor hen betalen. "Zonder vrouwen zijn jullie niets", zegt mijn moeder. "Wie anders zal voor het huishouden zorgen, brood bakken en kinderen ter wereld brengen ? Daarom kosten we geld."
Wanneer ze dat zei, zuchtte ze steeds diep. Ook Emo zuchtte. Ze had veel te doen. Ze was nog geen elf jaar oud en moest voor haar vader en haar broers meermaals per dag koken: het ontbijt, het middageten, en 's avonds wilden ze ook nog iets eten.
"Buiten eten doen ze niets", zei Emo.
Wanneer het eten niet tijdig op de tafel stond, werd Emo door haar vader afgeranseld. Hij sloeg haar bijna elke dag.
Emo ging slechts af en toe naar school. Ze had gewoonweg te weinig tijd. Omdat ik Emo graag had, ging ik haar dikwijls helpen. Ik deed dat liever dan mama een handje toe te steken. We speelden dat we volwassenen waren, en zo ging het werk vlugger voorbij. Emo spoelde en kookte, en ik veegde de vloer. Wanneer we klaar waren, gingen we naar school.
Mama had het helemaal niet graag dat ik reeds tijdens het ochtendgloren het huis uit glipte.
"Ben je weer bij Emo geweest?" , vroeg ze, wanneer ik na enkele uren terugkwam.
"Ik heb je meerdere keren geroepen. We hebben geen water meer. Maar jij, jij speelt gewoon. Toen ik zo oud was als jij, had ik geen tijd om te spelen."
Tijdens de voormiddag ging Emo dikwijls naar de koranschool. Daartegen had haar vader niets in te brengen. De koranschool werd geleid door de Mullah - zo noemden

de gelovigen in het dorp hun geestelijke -, en zijn vrouw hielp hem daarbij. Wanneer Emo naar de koranschool ging, konden we spelen dat we volwassenen waren, en konden we ook niet koken. Maar Emo's vader en broers beschimpten haar niet.
"Kom mee naar de koranschool", stelde ze me dikwijls voor. Maar ik durfde dit niet. Papa hield niet van de koranschool. Hij gelooft noch in de koran, noch in Mohammed, zei hij. Daarom durfden Azad en ik niet naar ginder gaan.
"Ach wat", antwoordde Emo. "Jouw vader merkt dat toch helemaal niet. Je moet het hem gewoonweg niet laten merken. Kom toch mee."
Op een morgen ging ik met Emo naar de Mullah. Bijna iedereen van mijn klas was daar. In de gewone school zaten jongens en meisjes samen in één klaslokaal. In de koranschool daarentegen waren ze gescheiden. De meisjes gingen naar het huis van de vrouw van de Mullah, en de jongens gingen met de Mullah mee naar de moskee.
De meesten in ons dorp waren gelovig en geloofden in Allah en zijn profeet Mohammed. "Wij niet", zei vader. Mama was daar helemaal niet zeker over, maar dan werd papa boos. "Die domme onzin kan je toch helemaal niet geloven", schimpte hij.
"Welkom, Hêlîn", zei de vrouw van de Mullah als ze me zag. "Het is goed je hier te zien. Ik ben blij, dat je vader verstandig is geworden en je hierheen stuurt. De leraar is een goede man. Dat heb ik altijd al gezegd."
Ik voelde hoe ik rood werd. Zou de vrouw van de Mullah ontdekt hebben, dat ik zonder de toestemming van vader naar hier was gekomen ? Ik zei niets. Ik vreesde plotseling, dat de andere kinderen dit konden verder vertellen. Allen

wisten dat ik niet naar hier mocht komen. Maar niemand verklikte me.
De vrouw van de Mullah was zeer streng. Gedurende de les mochten we niet met elkaar praten. Elke dag kregen we huiswerk, dat we van buiten moesten leren. De koran was in het Arabisch en Emo leerde me wat die afzonderlijke lijnen en krullen wilden zeggen. Het was niet zo moeilijk om het Arabische alfabet te leren. Het was moeilijker om de koranverzen in te prenten, vooral omdat we geen besef hadden, wat hun inhoud was. De koran was net zo moeilijk te begrijpen als de Turkse schoolboeken.
De vrouw van de Mullah vertaalde de woorden van de profeet Mohammed weliswaar in het Koerdisch, zodat we er iets van zouden begrijpen. Maar in de grond begrepen we de koran toch niet beter. De verzen die we van buiten hadden geleerd, moesten we voordragen. Wie haperde, werd met een stok op de vingers geslagen. Ik bleef bijna altijd steken, omdat ik thuis niets durfde te leren. Ook de jongens werden geslagen, wanneer ze hun huistaken niet van buiten konden declameren, wanneer ze bij het lezen een fout maakten of wanneer ze tijdens de lessen babbelden. Ik vond de koranschool vrij onplezierig.
Azad had geen zin om naar de koranschool te gaan. Hij vond het al lastig om naar school te gaan. Maar ik wilde er naar toe, omdat bijna al mijn schoolkameraadjes er waren. Ik kon echter niet elke morgen gaan. Wanneer papa vroeg opstond, durfde ik Emo helemaal niet bezoeken. Dan bleef ik thuis en hielp mama met de kleintjes. Afgezien van het feit dat ze voortdurend huilden, deden ze ook altijd in hun broek. Daarom moesten ze elke morgen in bad. Mama warmde het water in een grote kom aan de haard.

Vervolgens goot ze het hete water in een bad en mengde het met koud water.
Bovendien hadden we luizen en moesten bijna elke dag onze haren wassen. Mama was ervan overtuigd dat ik de luizen had meegebracht van Emo; maar ik was zeker dat ze van mijn twee kleine broertjes kwamen. De dorpskinderen speelden de godganse dag voor het schoolgebouw. Ze droegen de kleintjes met zich mee. De grote jongens namen mijn broer op de rug en speelden paard en ruiter met hen, tot Baran en Ferho kraaiden van plezier. Bêrîvan was het jongste kind. Natuurlijk kreeg ook zij luizen.
Omdat de kleinsten zo veel werk met zich mee brachten en ik het beu was om altijd op hen te passen, was ik dikwijls tamelijk gemeen tegen hen. Wanneer mama even niet keek, dan kneep ik hen, tot ze begonnen te wenen en naar binnen liepen. Ik wou dat ze zonder mij konden spelen. Maar mama had altijd schrik dat ze zouden weglopen. Wanneer Baran zich uit de voeten maakte, volgde Ferho hem als een hondje. Twee seconden later waren ze spoorloos verdwenen, en moest ik hen gaan zoeken.

Wolven en ijzige koude

De school, die hoog op een heuvel lag, was wit geverfd. Alle andere huizen waren zo grauw en grijs als de leem of de steen waaruit ze waren gebouwd. Het schoolgebouw moest wit geverfd zijn, zodat het onmiddellijk opviel. Dat schreef de Turkse regering voor.
Het schoolgebouw was ook het beste huis in het dorp. Het was uit beton en had een koperen dak. Daarom regende het nooit bij ons binnen. Maar tijdens de winter woonden we niet graag boven op de heuvel. Het was te eenzaam voor ons, vooral wanneer vader er niet was en de Turkse leraar in de stad verdwenen was. Op dat moment hadden we veel liever in een lemen huis gewoond, beneden in het dorp, samen met de dorpsbewoners. Papa ging 's nachts dikwijls weg. Hij bezocht verwanten of leraars die zich voor de erkenning van ons volk inzetten en wilden dat we onze eigen taal konden lezen en schrijven.
Tijdens de winter waagden de wolven zich tot vlak voor het dorp. We hoorden ze dikwijls buiten in het donker huilen. Mama probeerde ons af te leiden door spannende verhalen voor te lezen. Maar wanneer het volle maan was, huilden de wolven dikwijls urenlang. Dan konden we onmogelijk de slaap vatten. We verstopten ons onder de dekens en hielden onze oren toe.

De winter was ook op andere vlakken onaangenaam. Zowel binnen als buiten was het koud. Vooral 's morgens, wanneer ik opstond om te gaan plassen, was de vloer ijskoud. Ik trachtte zo lang mogelijk in bed te blijven, tot dat mama of papa opgestaan waren en in de kachel het vuur hadden aangestoken.
In het klaslokaal was het 's morgens eveneens ijskoud. Gelukkig warmden de grote kinderen tijdens de voormiddag het lokaal een beetje op. Maar wanneer de Turkse leraar niet kwam opdagen, bleef het koud. Vader moest eerst de verwarming aansteken, voordat hij met de les kon beginnen.
"Wie bevriest kan niet leren", zei hij. Daarom brachten alle kinderen brandhout mee naar school. We verzamelden rijshout, takken en twijgen, die we in school konden verstoken.
Eindelijk brak de lente aan. De zon scheen zodat we de hele dag geen vuur meer moesten aansteken. Zoals altijd was ik op jacht naar Baran en Ferho. Ze hadden zich uit de voeten gemaakt terwijl ik het ontbijtservies aan het spoelen was.
De grote kinderen hadden les. Via het open venster hoorde ik hen met luide stem lezen, terwijl ik naar de bron ging. Ik hoopte daar mijn kleine broertjes te treffen.
"Ben bir türküm ... Ik ben een Turk, ik ben sterk, ik ben flink. Ik verdedig mijn vaderland", lazen de stemmen in koor. Zo begon elke dag het eerste lesuur in Turkije, en zo moesten ook de Koerdische schoolkinderen tijdens het eerste lesuur de dag beginnen. Dat schreef de Turkse regering voor.
De bron waar de vrouwen water haalden en het omliggende land, behoorden toe aan de Axa (spreek uit: Aga). Axa is een Koerdische eretitel en wil zeggen: grootgrondbezitter.

De Axa heette Silo. Silo Axa was een tamelijk kleine man. Hij bezat bijna het halve dorpsgebied. Emo's vader en broer werkten op Silo Axa's velden. Zij kregen hun loon in de vorm van tarwe en tabak die op de akkers rond het dorp werden verbouwd. De familie van de Axa bekommerde zich zelf over de druiven. Deze werden tot rozijnen gedroogd.
Naast Silo Axa was er nog een rijke man in het dorp: de Sjeik. Een Sjeik is het opperhoofd van een grootfamilie of meerdere grootfamilies. Er zijn meerdere Sjeiks in Koerdistan. Ze zijn allen zeer rijk. Ze hebben hun rijkdom geërfd en geven deze door aan hun zonen. Bovendien verdienen ze nog wat bij.
De Sjeik was eigenaar van de moskee. Hij bezat ook de tuin van de Mullah, het onderste stuk van de dorpskom en de dorpswinkel, die beheerd werd door de Mullah. Ja, ik geloof zelfs dat de Mullah eigendom was van de Sjeik. De Mullah werkte voor hem. Elk gebed dat hij voor overledenen, zieken en gezonden of pas gehuwden sprak, moest door de dorpsbewoners betaald worden. Dat geld moest de Mullah aan de Sjeik geven, die daarmee grond kocht.
Eigenlijk zag de Sjeik er net zo uit als de andere mannen in het dorp. "Hij is net hetzelfde als de andere mannen in het dorp", zei papa. Maar de vrouw van de Mullah beweerde dat hij heilig was. Hij stamt rechtstreeks af van Allah en van Mohammed. Daarom is hij heilig.
"Daarom is hij zo rijk", zei vader. "De Sjeik en de Mullah bedriegen het volk", bulderde hij. "De mensen geven de Mullah niet enkel geld, maar ze betalen ook zijn eten. Het is een echte schande."

Zo was het inderdaad. Alhoewel de dorpsbewoners zeer arm waren, brachten de kinderen elke dag eten mee naar de koranschool. De ene dag brachten ze brood mee, de volgende dag een paar eieren, en op de derde dag tomaten. De vrouw van de Mullah bezat een goedgevulde voorraadkast en moest nooit inkopen doen. De familie at gewoonweg het eten van de dorpsbewoners. En niet alleen dat. De Mullah leidde in de moskee eveneens een school voor jongens die geestelijke wilden worden. Ze leerden, aten en woonden in de moskee. Het eten dat ze van de vrouw van de Mullah kregen, kwam natuurlijk ook van de dorpsbewoners. Wanneer er geen les was, moesten de jongens in de tuin van de Sjeik werken of water dragen voor het huishouden. Ze waren praktisch nooit vrij en mochten in geen geval de gewone school bezoeken. Dat zou een grote zonde geweest zijn, omdat ze in een gewone school misschien op andere gedachten zouden komen. Of dingen zouden ervaren die niet bij hen zouden passen en die in zouden gaan tegen de zaken die de Mullah over Allah had verteld.
Eén van deze jongens heette Welat. Hij was even oud als Emo. Zijn vader had hem aan de Mullah gegeven.
"Mijn moeder stierf toen ik vier jaar oud was", vertelde hij aan Emo en mij. "Dan trouwde mijn vader opnieuw. Mijn nieuwe moeder was heel vriendelijk tegen mij en sloeg me nooit. Maar mijn vader was vreselijk. Ik haatte hem. Als ik zeven jaar oud was, bracht hij mij hierheen. Ik wil nooit geestelijke worden. Ik wil die domme koranverzen niet uit het hoofd leren. Ik ben slecht op school. Daarom slaat de Mullah me voortdurend. Maar wat kan ik doen ? Wanneer ik naar huis ga, slaat mijn vader me dood. Wanneer ik de koran niet uit het hoofd leer, slaat de Mullah me dood. Hier

heb ik tenminste vrienden, een matras waarop ik kan slapen, en de vrouw van Mullah geeft me wat te eten, hoewel het te weinig is. We hebben voortdurend honger. Deze vrouw is net zo gierig als de Mullah zelf", vertelde Welat. "Onze buiken knorren de hele tijd. En bekijk onze kleren eens. We zien eruit als bedelaars."
Inderdaad, de jongens zagen er verschrikkelijk uit. Ze verdronken bijna in hun kleren. Wanneer een dorpsbewoner was gestorven, kreeg de Mullah diens kleren. De vrouw van de Mullah kortte de mouwen en de broekspijpen een beetje in en de kleren van de kinderen waren klaar. Ik had medelijden met Welat en de andere jongens. Ik bracht dikwijls een beetje van mama's brood voor hen mee. Ook Emo at van dit brood. Papa kocht het meel in de stad. Het was veel beter dan het meel dat men in het dorp kon kopen, zeiden de kinderen. We deelden deze mening niet. De dorpsbewoners maalden het meel op de dorpsmolenstenen. Het was donkerder dan het meel uit de stad. Daarna bakten ze hun brood in een lemen oven. Wanneer het vers uit de oven kwam en nog warm was, geurde het heerlijk. Het smaakte wonderbaarlijk.

De winkel

Baran hield van zoetigheden en Ferho speelde graag aan het water. Ze waren dus of bij de bron of in de winkel. Omdat ik ze bij de bron niet vond, ging ik onverwijld naar de winkel. Ik hoorde ze reeds van ver. Blijkbaar hadden deze keer de karamellen en de rozijnen hen kunnen verleiden.
Ik kon weer geen praatje slaan met Salo en Welat. Het was werkelijk vermoeiend om steeds op de kleintjes te moeten letten. Azad daarentegen kon zich de ganse dag met zijn vriendjes amuseren.
Salo was de zoon van de Mullah. Hij was zestien jaar oud en lette op de winkel van zijn vader. Deze winkel bevond zich net naast de moskee en rook overheerlijk. Stukken zeep, koffie, thee, karamellen, kammen, messen, petroleum, suiker, zout, spiegels en vele andere dingen werden er te koop aangeboden. Wanneer ik in de winkel was, besnuffelde ik al deze zaken als een hond en raakte bedwelmd door de verschillende geuren. Ik wou alles zien en aanraken, ik wou de zakjes vastnemen, de zoetigheden aflikken en de opschriften lezen.

"Jij gelukzak", zei ik steeds tegen Salo. "Wanneer ik volwassen ben, wil ik ook in een winkel werken." Ik hield van Salo's winkel. Daarom was ik er dikwijls en keek hoe hij werkte. "Ik wil je helpen", stelde ik hem voor.
"Dat kan jij niet. Je bent nog te klein, Hêlîn. De punt van jouw neus reikt nog niet over de toonbank. Kom terug als je dertien bent."
"Wanneer ik dertien ben, moet ik in de stad naar school, zegt mijn vader. Hij wil dat ik lerares word. En zo lang wil ik helemaal niet wachten. Ik wil je nu helpen."
Dan lachte hij en liet me suiker of rijst afwegen en in zakken vullen. Salo hield helemaal niet van zijn werk. "Het is oervervelend om de ganse dag in het donker te staan", zuchtte hij. "Je krijgt hier alleen maar hoofdpijn en mijn voeten doen constant pijn. Ik zou er niks op tegen hebben wanneer mijn vader me naar een school in de stad zou sturen. Ik mocht zelfs bijna niet naar de dorpsschool gaan. Pas als hij er achter kwam, dat ik de opschriften op de waren moest lezen en de prijzen moest optellen, stuurde hij me naar school."
Eigenlijk wilde de Mullah een geestelijke van zijn zoon maken. Maar Salo weigerde dit. Daarom moest hij van 's morgens zeven uur tot 's avonds elf uur in de winkel staan. En deze was elke dag open.
"Wanneer ik achttien ben, vertrek ik", zei hij dikwijls wanneer Emo en ik hem bezochten.
"Neem me mee", smeekte Welat, die graag bij Salo was en met hem kletste. "Dan ben ik dertien en mag ik werken. Ik kan in Diyarbakir schoenen poetsen."
"Dat gaat niet", antwoordde Salo. "Ik moet eerst mijn legerdienst volbrengen, en alleen in een grote stad kan je niet overleven."

"Maar natuurlijk kan ik dat", weerlegde Welat. "Wacht maar. Wanneer je me niet meeneemt, ga ik er alleen vandoor. Ik wil hier geen enkele dag langer blijven dan nodig."
Wanneer er geen klanten waren, zaten we dikwijls achter de toonbank en kletsten samen. Welat wilde leren lezen en schrijven; niet die Arabische lettertekens maar die andere. Hij hield niet van het Arabische alfabet. Salo gaf hem pen en papier en Emo en ik leerden hem lezen en schrijven. Wanneer Welat alle letters had geleerd, toonden we hem, hoe hij de warenopschriften moest afschrijven: olie, thee, zout, suiker, lucifers ...
"Wanneer je weet hoe je de letters moet samenstellen, kan je elke taal lezen, zegt mijn papa", verklaarde ik aan Welat.
"Misschien", antwoordde Welat, "ik zie desondanks niet in, waarom ik de koran in het Arabisch van buiten moet leren, zonder dat ik er ook maar één woord van begrijp. Kan jij me zeggen, waarvoor dit goed kan zijn ?"
Salo deelde zijn mening. Hij zei dat dit je reinste tijdverlies was. Daarom weigerde ik om naar de koranschool te gaan.
Op een morgen was Salo verdwenen. Toen Emo naar de koranschool ging, stond de vrouw van de Mullah in de deur en weende. De Mullah kwam naar buiten op het erf en liep in een cirkel. Hij jammerde en schreeuwde en hief de handen naar de hemel. "Hij vervloekte afwisselend Allah en Salo", vertelde hij Emo later.
De blikken bus met het geld van de kassa was eveneens verdwenen, en ook Welat was weg. Beiden waren midden in de nacht weggeglipt zonder iemand te verwittigen. De Mullah dacht eerst dat Salo inkopen was gaan doen in de stad en snel zou terugkomen. Maar toen hij merkte dat het geld weg was en ook Welat verdwenen was, werd het hem duidelijk dat de twee de benen hadden genomen. Later

vond hij in de moskee een brief, waarin stond dat ze niet meer zouden terugkomen. Ik huilde de ganse dag. Mijn twee beste vrienden waren vertrokken. Ook Emo huilde. We zouden Welat en Salo danig missen.

Toen de soldaten kwamen

Ik zat net in de tweede klas. Ik behoorde reeds bij de groten en ik mocht vader helpen om de kleintjes het alfabet bij te brengen. Het leven leek me nu veel vrolijker. Ik zou misschien toch lerares worden. Ook Azad was niet zo onmogelijk meer. Nadat Welat en Salo weggelopen waren, begonnen we met elkaar te spelen. Ik speelde kaarten met hem en zijn vrienden of we speelden 's avonds verstoppertje.

Het was herfst geworden. De lucht was koel en de hemel open. De bomen en de struiken zagen er rood en geel uit. Een ongewoon mooie herfst, meenden vele mensen. Ook de oogst was goed geweest. De tarwe was gedorst en de druiven waren gedroogd tot rozijnen. Onze voorraadkast was gevuld met gedroogd voedsel om de winter te kunnen doorbrengen.

Op een zonnige dag - we waren net met de les begonnen waarin vader verklaarde hoe belangrijk het wel was om je elke dag te wassen - hoorden we buiten plotseling lawaai van motoren. Toen we uit het venster keken, zagen we dat

het schoolgebouw door Turkse soldaten was omringd. Ze droegen geweren in hun handen en hamerden ermee tegen de vensters en deuren. De ruiten barstten in duizend kleine stukjes. Papa die met een stukje krijt in de hand voor het bord stond, werd onmiddellijk neergeslagen. Ze sloegen hem met hun geweerkolven en stampten hem met hun grote zware laarzen. Tegelijkertijd schreeuwden ze naar hem in het Turks, maar daar kon ik niets van begrijpen.
Wij kinderen schrokken ons dood en verdrongen ons in een hoek van het klaslokaal. Dan werd de deur ingetrapt. Nog meer soldaten stormden het leslokaal binnen. Eén van hen droeg een pet. Dat bleek een officier te zijn. Hij brulde een bevel. Op dat moment stopten de soldaten met het slaan van vader. Zij zetten hem terug recht, maar papa kon nauwelijks staan. Dan bonden ze zijn handen op de rug en voerden hem weg. De soldaten duwden ons met hun geweren uit het klaslokaal. Daarbij kieperden ze de lessenaars om, scheurden onze boeken en vertrappelden alles wat onder hun voeten kwam. Het klaslokaal was volledig verwoest. Sommige kinderen huilden luidkeels, maar ik was verlamd door de schrik.
Buiten voor het schoolgebouw stond de leraar van de grote kinderen. De regering had van een spion in het dorp vernomen, dat hij tegen de militaire dictatuur was. "Hij is een communist", vertelde moeder me later. Er stroomde bloed over zijn gezicht. Ook zijn handen waren achter zijn rug vastgebonden. De soldaten duwden hem en vader de heuvel af, richting bron, waar het dorpsplein was.
Een paar jongeren hadden zich voor de school verzameld. Ze hielden stenen in de hand en schreeuwden in het Turks "moordenaars ! moordenaars !" naar de soldaten. De

soldaten wilden hen slaan, maar de jongeren waren sneller en konden vluchten.
We volgden de soldaten tot beneden de heuvel. De kleine kinderen struikelden en vielen op de grond. We moesten ze steeds weer recht helpen. De jongeren wierpen stenen naar de soldaten en beschimpten hen. Plots zag ik mama met Bêrîvan op de arm en Baran en Ferho aan haar rok. Twee soldaten stootten hen voor zich uit met hun geweer. Ze huilden alle vier.
Het hele dorp was omsingeld door pantserwagens en legervoertuigen. Op elke heuvel stonden gewapende soldaten en uit elk huis stroomden mannen, vrouwen en kinderen, die door de soldaten op het dorpsplein werden samengedreven. Ook ouderlingen en zieken werden gedwongen om hun bedden te verlaten. Op het midden van het plein zaten enkele officieren op stoelen die ze uit de school hadden meegenomen. Wij moesten ons voor hen op de grond zetten. Om ons heen stonden soldaten, die hun geweer op ons hadden gericht. De volwassenen zeiden geen woord, vele kleine kinderen huilden.
Na een tijdje stond één van de officieren recht en kwam naar ons toe. Hij schreeuwde iets in het Turks, iets wat ik niet verstond. Hij schreeuwde en schreeuwde. Niemand bewoog. Ten slotte gaf hij de soldaten die rondom ons stonden, een teken, en ze begonnen blindelings op ons te slaan. De officier schreeuwde nog steeds. Hij bleek vreselijk boos te zijn. Hoe meer hij schreeuwde, des te stiller we werden. Zelfs de kleine kinderen verstomden. Niemand waagde het om de mond te roeren en ook maar één keer iets te zeggen. Uiteindelijk was onze taal verboden.

Dan bevolen de soldaten ons om op te staan. Bij sommige mannen en vrouwen rukten ze de kleren van het lijf. Ze sloegen tegelijkertijd zo hard, dat hun slachtoffers op de grond neervielen. Iemand riep in het Koerdisch dat we ons moesten uitkleden, anders werden we doodgeslagen. Maar niemand van ons wilde zich helemaal uitkleden. De soldaten kwamen dan terug naar ons toe en sloegen uit alle macht op ons in. Ze trapten en brulden, en de kinderen begonnen daardoor eveneens te huilen en te brullen. Ons geschreeuw, het gehuil van de kleine kinderen en het getier van de vrouwen vermengde zich met de ruwe stemmen van de soldaten en vulde de lucht met een verschrikkelijk lawaai. We voelden ons als dieren die in het nauw werden gedreven.
Mijn ouders waren de eersten die hun kleren verscheurden. Om haar naaktheid te verbergen, verstopte moeder zich achter mijn twee kleine broertjes. Ik huilde tranen met tuiten en trachtte de soldaat die me vasthield te bijten en te stampen. Deze gaf me een slag met het geweer en ik viel op de grond. Het leek alsof mijn hart stilstond, alsof ik stierf.
De terreur van de soldaten op de dorpsbewoners wilde niet eindigen. Ik kon niets zien, ik lag op de grond met mijn handen over mijn hoofd. Af en toe trapte iemand op mij. Ten slotte dwongen ze ons om op te staan. De meeste dorpsbewoners waren naakt. De mannen trachtten hun geslachtsdelen met hun handen te bedekken en de vrouwen verborgen zich achter hun mannen en hun kinderen, om hun naakte borsten te verstoppen. We waren weerloos. Vele mensen waren gekwetst en bloedden uit hun neus of uit de verschillende wonden die ze op hun lichaam hadden opgelopen. De soldaten verzamelden de kleren en wierpen deze op een hoop, ver van ons verwijderd, zodat niemand

ze kon aantrekken. In de herfstwind bibberden we als een espenblad.
Terwijl we daar stonden en op de volgende vernedering wachtten, bestormden de soldaten al lachend en al zingend de huizen. Het lawaai van glazen, borden en vaatwerk, dat op de grond werd geslingerd en brak, drong door tot op het plein, waar we zwijgend stonden uit angst en schaamte. Ze kwamen met grote zakken terug. Daarin bevonden zich broodmessen, scharen, spaden, sikkels en hooivorken. De zakken werden voor de voeten van de brutaal uitziende officieren leeggemaakt. Het was een reusachtige hoop die daar lag. Nadat ze alle huizen hadden doorzocht, begonnen ze ons terug te mishandelen. Ze hadden geen wapens gevonden.
Papa en de Mullah kregen de meest wrede vernederingen te verwerken.
Het was intussen laat in de namiddag geworden. We hadden het zo koud, dat we begonnen te bibberen. De soldaten bleken er genoeg van te hebben en begonnen op te breken. Maar vooraf wilden de soldaten nog eens de namen controleren.
De mannen moesten zich in rij voor de officier opstellen. Dan moesten ze naar voren treden en hun naam zeggen.
"Ben je een Koerd of een Turk", vroeg de officier.
Wie Turks sprak en zei dat hij een Turk was, werd naar een plaats verwezen. Wie zei dat hij een Koerd was of niet begreep wat er werd gevraagd, werd naar een andere plaats verwezen.
De meesten zeiden dat ze Koerden waren. Dan begon alles weer van voren af aan. Pas bij het schemeren, begonnen te soldaten op te breken. Sommige dorpsbewoners, waaronder papa en de andere leraar, moesten op een vrachtwagen

klauteren. Dan namen de soldaten een paar kledingstukken van de hoop en de vrachtwagen reed verder.
We zagen hoe hij richting dorpsstraat reed en in de duisternis verdween. Dan kwam er een personenwagen. De officieren stapten in en reden door. Ten slotte verdwenen ook de soldaten in hun vrachtwagens en vertrokken.
Nu was het duister geworden. Hoe konden we in hemelsnaam onze eigen kleren terugvinden in deze hoop ? Alles lag door elkaar. Niemand wist tevens, wiens kleren in de vrachtwagen waren beland. Er hing een bedrukt stilzwijgen in de lucht. Niemand waagde het om op te kijken en de buren in de ogen te zien. We schaamden ons voor elkaar. In de verte loeiden de koeien. Ze wilden gemolken worden. We gingen gelaten terug naar huis. We hadden ons liever ergens verstopt en vergeten wat er gebeurd was.
Ons huis zag eruit alsof de soldaten met een dorsvlegel hadden toegeslagen. Het was één groot slagveld. Boter, yoghurt, zout, suiker, thee en bonen lagen vermengd met gebroken borden en glasscherven, tussen gedeukte pannen en verscheurd beddengoed. Schuifladen en kasten waren opengerukt, en alles, wat zich erin bevond, hadden de soldaten op de vloer gegooid. Uit kussens, matrassen en dekens fladderden donsveren en watten. Papa's boekenkast was eveneens opengebroken. Op de grond lagen de uitgescheurde bladzijden. De radio, de cassettenrecorder en het uurwerk waren verdwenen.
Het duurde meerdere weken, vooraleer we van de overval waren bekomen en terug begonnen te leven. Velen waren ziek geworden en moesten in bed blijven. Bij sommigen wilden de wonden niet helen. Ze hadden doktershulp en medicijnen nodig. Maar de soldaten hadden al het geld dat

ze hadden ontdekt, gestolen en de voorraden vernietigd. Hoe konden we in godsnaam een dokter betalen ? Ons hele zelfvertrouwen was weggenomen. Hoe konden we naar de stad gaan en een dokter om hulp vragen ?
De enigen die de moed niet hadden verloren waren de jongeren. Ze schenen in tegendeel rijper en sterker als voor het gebeuren. Ze besloten om de geweren te gaan halen die de dorpsbewoners in de holen en de grotten in de bergen hadden verstopt. De mannen hadden hun vrouwen en kinderen niet kunnen beschermen, daarom wilden ze wapens aan de jongens afstaan. Geen enkele Turkse soldaat zou het dorp nog betreden, beloofden de jongeren.
Maar waarom hadden de soldaten ons overvallen ? Waarom hadden ze het dorp bezet en de bewoners vernederd ? Waarom hadden ze papa en de andere mannen gevangen genomen ? Antwoorden op al deze vragen kreeg ik pas na enige tijd.
Het Turkse leger had de regering buiten werking gesteld, de macht in handen genomen, bijna alles in het land verboden en de militaire dictatuur uitgeroepen. Wij Koerden, die nooit het recht op onafhankelijkheid hebben gekend, moeten uitgeroeid worden, zeiden de Turkse generaals. Daarom hadden de soldaten papa en vele andere mensen gearresteerd en in de gevangenis gestopt. De generaals wilden verhinderen dat papa en ieder die het recht van de Koerden op een eigen taal en een eigen cultuur verdedigde, met elkaar in contact zouden komen om over de Koerdische kwestie te discussiëren. Ze wilden aan de Koerdische vrijheidsstrijd een einde maken. Daarom namen ze Koerdische afgevaardigden, advocaten, journalisten, leraars, vakbondsleiders en gewone arbeiders en boeren gevangen. Maar ze vervolgden tevens ook alle Turkse

mensen die zich voor de Koerden en tegen de militaire dictatuur inzetten.
Ze hebben ons ons land afgenomen", zei Azad, "en nu willen we het terugnemen." Hij herhaalde wat hij gehoord had van de jonge mannen in het dorp.

De winter na de overval

Na de overval gingen we niet meer naar school. Onze leraars waren weg en de militaire regering stuurde ons geen nieuwe. Mama was na de mishandeling op het dorpsplein ziek geworden en moest dikwijls in bed blijven. Azad en ik hielpen haar zo goed we konden. Ook Bêrîvan was ziek geworden. Ja, de drie kleinsten hadden maandenlang een druipneus, ze zeurden constant en hoestten de hele tijd door. Baran en Ferho vroegen steeds naar vader. Ze begrepen het woord "gevangenis" niet. Daarom stonden we soms urenlang op straat en wachten op hem. 's Nachts huilden ze tijdens hun slaap, werden wakker en lieten ons niet slapen. Wij trachtten hen te kalmeren en te troosten. Ik was de hele tijd moe.
Vroeger ging vader regelmatig naar stad om inkopen te doen. Nu was er niemand meer die dit kon doen. Ook ons geld raakte stilaan op. De soldaten hadden alles meegenomen wat ze gevonden hadden, doch mama had een beetje geld en een paar sieraden verstopt op een plek die ze niet hadden kunnen vinden. Dat geld geraakte echter ook op, en we moesten in de winkel van de Mullah op de pof kopen. Dat deed iedereen, niemand kon betalen. De Mullah meende dat papa als staatsambtenaar zijn loon niettemin

zou behouden, ofschoon hij in de gevangenis zat. "Slechts wanneer iemand veroordeeld is geworden, wordt diens loon afgenomen", verklaarde hij aan mama.
De Mullah was nauwelijks nog te herkennen. De vernedering op het dorpsplein had de zelfbewuste, bazige Mullah in een oude, ineengekrompen man veranderd. De soldaten hadden hem mishandeld, omdat de Turkse militaire regering van geen religieuze staat wilde weten. De Mullah ging bijna nooit meer naar buiten. Eén van zijn leerlingen gaf les in de koranschool. "De jongens en de meisjes zitten in dezelfde kamer en de vrouw van de Mullah huilt de ganse dag en kan geen les meer geven", vertelde Emo. Een jongen uit de koranschool stond in de winkel. Omdat niemand kon betalen en omdat de Mullah zich niet meer om de winkel bekommerde, was er al dra niets meer om in te kopen. Wanneer een koopwaar was uitgeput werd het niet vervangen.
Ondertussen was de winter aangebroken. Zowel binnen als buiten was het bitterkoud. Ik miste vader verschrikkelijk en dacht dikwijls aan het laatste lesuur dat hij gehouden had. Soms herinnerde ik me ook hoe gemoedelijk het in het klaslokaal altijd was toen we de kachel hadden aangestoken en stil zaten te rekenen en te lezen.
Ons klaslokaal was onbruikbaar. De soldaten hadden de ruiten ingeslagen en met hun zware laarzen het interieur vernietigd. Door de gapende vensteropeningen stroomde de koude binnen. Ik durfde 's avonds niet meer alleen naar buiten wegens deze akelige, zwarte venstergaten. Ze herinnerden me aan alles wat er gebeurd was en wat ik zo vlug mogelijk wilde vergeten. Wanneer ik daaraan moest denken, werd ik tegelijk boos en treurig.

Het maakte me woedend wanneer Baran en Ferho vrolijk voor ons huis aan het spelen waren, in plaats van me te verheugen, omdat ze niet aan het vechten of het huilen waren. Iedere keer dacht ik: hoe kunnen ze nu spelen en zingen, terwijl hun vader in de gevangenis zit ? Zijn ze alles vergeten ?
Maar wanneer ze op straat stonden en urenlang op hem wachtten, werd ik ook woedend, omdat ze niets hadden begrepen.
Ik wist dat ik ongelijk had, maar ik kon het zelf niet helpen.
In dat jaar begon het reeds vroeg te sneeuwen. Maar mijn stemming werd daarom niet beter. Vroeger had ik me steeds op de eerste sneeuwval verheugd. Opeens was het hele landschap wit - bomen, graslanden, stenen - alles was met een laag wit katoen bedekt. Wanneer ik klein was, had ik me op een morgen zo verheugd over de fris gevallen sneeuw, dat ik barrevoets naar buiten liep.
Maar nu dacht ik enkel maar aan de koude en aan de wolven en aan het feit, dat papa niet thuis was.

De Turkse gevangenis

De maanden vergingen. De sneeuw verdween en het werd lente. Ik weet zelfs niet meer hoe we de tijd verdreven hebben of wat we de hele winter zonder school en zonder papa hebben gedaan. Maar we hadden het op de één of andere manier overleefd.

Op een avond werd er nog laat op de deur geklopt. De kleintjes sliepen reeds, maar Azad en ik waren nog wakker. Wie kon dat toch zijn ?

We hoorden dat mama voorzichtig de deur opende en iemand binnenliet. Het was een man. Hij sprak stil, maar wanneer we de oren spitsten konden we elk woord begrijpen.

Hij was samen met vader gevangen genomen geweest. Ze hadden hem vrijgelaten, en nu was hij naar het dorp teruggekeerd. Uit angst echter dat men hem wederom zou aanhouden, had hij zich overdag ergens verstopt. Hij wilde mama meedelen wat er met papa en de anderen, die de soldaten in de vrachtwagen hadden meegenomen, gebeurd was.

Mama verzocht hem neer te zitten en gaf hem thee. Terwijl ze het water kookte en de glazen op tafel zette, begon de

man te vertellen: "Net buiten het dorp stopte de vrachtwagen en moesten we onze kleren aantrekken. Daarna werden onze handen achter onze rug vastgebonden en blinddoekten ze ons. We moesten op de bodem gaan liggen. Zo reden we enkele uren verder, totdat we merkten dat we voor een groot gebouw stonden. Daar werden we verplicht om uit te stappen. Ze duwden ons een trap op en gingen daarna via een andere naar beneden. Er werd een deur geopend en we werden in een ruimte opgesloten. Onze handen waren nog steeds vastgebonden, zodat we de blinddoeken niet konden afnemen."
De man pauzeerde even. Mama, die tijdens de monoloog niets had gezegd, schonk de thee in. De glazen rinkelden een beetje. "Maar we konden horen", ging de man verder. "Via de muren hoorden we een verschrikkelijk geschreeuw, een geschreeuw dat door merg en been ging en ons deed verstijven van de angst. Nu wisten we dat we in een gevangenisinstelling waren." Zijn woorden bleven even steken, maar dan ging hij verder. "Ik weet niet meer hoe lang we in deze koude cel verbleven. Eén, twee dagen misschien. We kregen noch eten noch drinken en verloren al snel elk gevoel van tijd. Ten slotte werd de celdeur geopend. Een paar bewakers kwamen naar binnen. Ze hielden een stuk papier, dat we geblinddoekt moesten ondertekenen, onder onze neus. We weigerden dit. We wisten helemaal niet wat we moesten tekenen. Om ons te dwingen begonnen ze ons te mishandelen en te pijnigen. Ze ..."
"Nee", weerde moeder af, "je moet niet meer verder vertellen." Ze ademde hevig en zei dan met samengedrukte stem. "Ik wil daar niets over horen. Ik hou het niet meer uit!". Dan vroeg ze stilletjes: "Weet je of mijn man nog in

leven is ? Zeg me de waarheid ook wanneer deze zwaar te dragen is. Ik weet dat er velen in de gevangenis gestorven zijn."
"Ja, ik geloof dat hij nog leeft", antwoordde de man rustig. "Na enige tijd brachten ze hem naar een andere gevangenis. Onze cel was te klein. Op het einde lagen er vier mannen op één brits. Elke dag kwamen er nieuwe gevangenen die gefolterd werden en zich voor het gerecht dienden te verantwoorden. Het is merkwaardig dat ze me na vijf maanden vrijlieten. Ze hadden geen enkel bewijs, zeiden ze." De man zweeg opnieuw. "Nu heb ik alleen angst dat ze hier spijt van zullen krijgen en me terug zullen halen. Daarom verstop ik me. Maar nu moet ik gaan." De man zette zich recht. "Ik wens je geluk toe, lieve zuster. Je man is zeker nog in leven. Je ziet toch dat ik ook nog in leven ben, alhoewel ik verschrikkelijke dingen heb meegemaakt. De mens is sterker dan men denkt, maar ook wreder."

Toen mama verdween

Na deze nacht piekerde ik veel. Ik droomde veel over vader en werd badend in het zweet wakker. Ik had al een paar keer geprobeerd, om met Azad te spreken over hetgeen we beiden hadden gehoord. Maar Azad zweeg. Mijn kleine broertjes daarentegen vroegen mama elke dag naar papa. Mama kon hen niet antwoorden. Wij waren volledig in het ongewisse over zijn lot. Wij wisten zelfs niet waar hij was.
Op een dag kregen we bezoek van oom Temo, de broer van papa. Hij bracht mama een beetje geld. Omdat het loon van vader sinds lange tijd niet meer was uitbetaald, konden we bij de Mullah niet meer op de pof kopen. In het begin hielpen de dorpsbewoners ons. Ze gaven ons stiekem wat van hun eten, maar waagden het niet om hun hulpvaardigheid in het openbaar te tonen. De officieren hadden gezegd dat iedereen die men had gevangen genomen, verraders en staatsvijanden waren. Niemand durfde hun familieleden helpen. Ze moesten verhongeren.
In de radio-uitzendingen van de militaire regering werd er dagelijks voor gewaarschuwd de familieleden van gevangenen niet te helpen. Wie betrapt werd, vloog in de

gevangenis. Daarentegen kregen zij, die de militaire regering hielpen, geld en werk. Het was dus niet zo verwonderlijk dat na een tijd niemand ons nog wilde helpen.
Oom Temo was eigenlijk in de eerste plaats gekomen om iets te zeggen. Hij had een krant bij zich, waarin een afbeelding van papa en een paar vreemde mannen te zien was. Ze schreven, vertaalde oom Temo, dat de mannen op de afbeelding uit de gevangenis waren gevlucht.
Mama was overgelukkig, en wij ook. Nu wisten we ten minste dat papa nog in leven was ! Maar oom Temo waarschuwde mama om nu heel voorzichtig te zijn. De soldaten waren er natuurlijk van overtuigd dat papa naar ons was teruggekeerd. Dus zouden ze hem hier zeker komen zoeken. Dan vertrok oom Temo terug naar huis.
Ik vocht me door elke dag en trachtte om niet aan morgen te denken. Het ging heel slecht met ons. Ik vroeg mama, of we niet bij grootmoeder konden gaan wonen. Maar dat wilde mama niet. Ze had angst, dat de soldaten dan misschien in haar dorp zouden komen en daar alle mensen zouden gevangen nemen.
"We zouden mijn broers, grootmoeder en onze verwanten in gevaar brengen. Het is al erg genoeg dat ze papa hebben opgesloten. We moeten hier blijven."
De soldaten kwamen af en toe terug om hun macht te demonstreren. Ze drongen de huizen binnen en sloegen alles wat ze te pakken konden krijgen, kort en klein. We mochten hen niet vergeten. We waren dus helemaal niet verbaasd, wanneer er 's ochtends militaire vrachtwagens op het dorpsplein verschenen. Maar op een dag leek het alsof er dubbel zo veel soldaten waren gearriveerd. Op een paar minuten tijd hadden ze zich over het ganse dorp verdeeld.

Ze zeiden dat ze papa en de andere mannen die uit de gevangenis waren gevlucht zochten, en kamden elk huis uit. Ze doorzochten zelfs de stallen, de schuren, de kippen- en hondenhokken. Maar ze vonden niemand. Ze werden net zo boos als toen ze vader hadden opgepakt. We werden nogmaals op het dorpsplein samengedreven. De soldaten sloegen ons en trachtten uit te vinden waar papa en de andere ontsnapten zich hadden verstopt. Niemand wist iets. Dat wilden ze niet geloven. Ze namen moeder bij de arm, wierpen haar op de grond en begonnen haar te slaan. Mama wist werkelijk van niets. Het geschreeuw van mama en Bêrîvan was in gans het dorp te horen. Ten slotte bleken de soldaten in te zien dat niemand van de dorpsbewoners wist waar papa en de andere gevangenen zich hadden verstopt. Desondanks namen ze mama en Bêrîvan met zich mee, terwijl wij en de dorpsbewoners luidkeels de soldaten verzochten dit niet te doen. Baran en Ferho liepen de auto's huilend achterna, totdat ze niet meer konden, strompelden en omvielen. Azad en ik liepen hen achterna.
Nu waren we niet alleen zonder vader, maar hadden we ook onze moeder en onze zuster verloren. Langzaam ging ik samen met mijn broers vanop het dorpsplein de heuvel op, richting huis. De kleintjes huilden. We waren helemaal alleen. De soldaten hadden de dorpsbewoners nog één keer gewaarschuwd. Niemand durfde ons helpen.
"Wij houden het dorp in het oog", hadden ze gezegd toen ze verder reden. "Wij komen alles te weten, ook als jullie ons zien noch horen. Wie het schoolgebouw nadert of de leraarskinderen helpt, belandt in de gevangenis. En hoe het daar is, kunnen sommigen onder jullie vast en zeker vertellen, niet waar ?"

De volgende dagen waren we helemaal op onszelf aangewezen. Nu was ik het die kookte, brood bakte, afwaste en me met het huishouden bezig hield. Ik had het gevoel stokoud te zijn. Mijn hoofd gonsde van vermoeidheid. Maar wanneer ik aan de gemene soldaten dacht, kreeg ik terug krachten in mijn lichaam. Mijn woede was groter dan mijn angst. Hier moeten we doorheen, zei ik tegen mezelf. Papa is tenminste nog in leven.
Op een avond klopte er iemand op de deur. Eerst schrokken we, maar dan dachten we dat het iemand uit het dorp kon zijn die ons wou helpen. Ik opende heel voorzichtig de deur. Buiten stonden er een paar mannen. Ik kon ze niet herkennen omdat ze doeken om hun hoofd hadden gebonden. Alleen hun ogen waren vrij. Ze zeiden dat ze vrienden van vader waren. Daarop liet ik ze binnen. Ze hadden eten voor ons meegebracht. "Heb geen angst", zei één van hen. "Jullie vader is in veiligheid. Ik moet jullie zijn groeten overmaken."
Op de één of andere manier klonk de stem van de man me bekend in de oren. Maar hij wou me niet zeggen hoe hij heette. Het was niet uitgesloten dat de soldaten zouden terugkomen, en dan was het beter dat we niets wisten.
"Jullie zijn niet alleen, ook wanneer jullie dit denken, zei hij nog voordat ze weggingen.
De mensen uit het dorp zouden ons zeker geholpen helpen indien ze de folteringen en de mishandelingen van de soldaten niet zo vreesden. Wie van de gevangenis terugkeerde, vertelde verschrikkelijke zaken.
We voelden ons door iedereen verlaten. Niemand durfde het aan om met ons te praten. De dorpsbewoners keken ons enkel heimelijk aan. 's Nachts kropen we allen onder één deken en trachtten de angst en de eenzaamheid tijdens het

slapen te vergeten. Overdag had ik veel werk. Omdat ik het niet gewoon was om het huishouden te doen, had ik al mijn energie nodig om uit te vinden wat ik voor mijn broers moest koken.
Na twee weken keerden mama en Bêrîvan naar huis terug. Mama zag er verschrikkelijk uit. Ze was volledig uitgeput. Haar lichaam was bezaaid met blauwe en zwarte plekken van het slaan en stampen van de soldaten. Onder haar ogen had ze donkere balken en haar lippen waren stukgebeten en opgezwollen.
We vlogen haar om de hals en begonnen te huilen. Ze had geen tranen meer, zei ze. De hele tijd streelde ze met bevende handen over ons hoofd.
"Mama, wat is er gebeurd ?", vroeg ik. "Vertel ons wat er gebeurd is, lieve mama. Ik wil weten wat ze je hebben aangedaan."
Mama keek me met treurige ogen aan.
"Wat moet ik je dan wel vertellen, mijn kleine Hêlîn ? Is het niet voldoende te zien hoe ik er uitzie ?"
Maar ik moest het weten. Ik wilde absoluut weten wat ze mijn moeder en mijn kleine zuster hadden aangedaan. Ik vreesde dat moeder elk ogenblik kon sterven. En een dode kan niets meer verder vertellen. Daarom zei ik tegen haar: "Mama, je moet het me vertellen. Ik wil dat het hele dorp weet, hoe ze je behandeld hebben."
"Hêlîn, mijn dochter, mijn klein meisje", zei ze, "vijanden zijn op de hele wereld hetzelfde, en wat vijanden elkaar aandoen, hebben ze mij aangedaan. Maar ik was niet alleen in de folterkamer, vergeet dat niet. Er waren vele Koerdische moeders, zusters en dochters, die gepijnigd en gekweld werden."

"Velen van ons werden verkracht. Ze dwongen ons om dag en nacht half naakt op de vloer te liggen. Omdat er niet voldoende matrassen en bedden waren, lagen we op kranten. We kregen bijna geen lucht en elke dag werden er nieuwe gevangenen, waaronder vele moeders met hun kinderen, in de cel opgesloten. De kinderen schreeuwden van honger en werden ziek. Het was gewoonweg huiveringwekkend."
"Ze hebben ons opgesloten om ons onjuiste getuigenissen over onze mannen te laten afleggen of om zich te wreken voor het feit dat ze gevlucht waren. Ik weet helemaal niet meer of ik nu moet huilen voor mezelf of wegens de dingen die ik meegemaakt heb. De meesten onder ons spraken geen Turks. Toch dwongen ze ons om Turkse liederen te zingen. Ze konden niet begrijpen dat we onze taal van onze moeders hadden geleerd, dat wij, moeders, deze aan onze kinderen hebben doorgegeven en dat ze haar niet konden verwittigen, hoe zeer ze ons ook verlaagden en vernederden. Alsof we onze taal in een winkel gekocht hadden en op een willekeurige dag konden omruilen tegen een andere ! Ze haten de Koerden."
Mama kon niet meer verder spreken. Ze stortte ineen op het bed. Ze schreeuwde en huilde de ganse nacht. Niemand van ons kon slapen. Af en toe stond ze op en ijsbeerde in de donkere kamer. Was ze misschien gek geworden ? Ik lag op mijn matras en hield haar in 't oog. Maar ten slotte viel ik toch in slaap.
Kort voor de ochtendschemering kwam ze naar me toe en zei: "Hêlîn, ik heb zo'n angst dat de soldaten zullen terugkomen. Ze zijn vreselijk. Misschien komen ze jou ook halen. Je moet je overdag bij tante Seyro verstoppen. Ze neemt je zeker bij zich."

Daarom verliet ik elke morgen voor het licht werd, ons huis en sloop naar het buurdorp bij tante Seyro, de zuster van moeder, om me te verstoppen. De soldaten waren tot nu toe altijd overdag gekomen. Daarom voelden we ons 's nachts zekerder. De soldaten vreesden de gewapende Koerden, die zich in de bergen verscholen en 's nachts naar het dorp kwamen om eten te halen.
De Turkse autoriteiten hadden mama een termijn van tien dagen gegeven om te weten te komen waar papa zich verschool. Anders zouden ze mama weer gevangen nemen. En deze keer zouden ze de hele familie opsluiten, zo dreigden ze, toen ze mama vrijlieten.
Mama en ik leefden in doodsangst. Elke dag vrat de angst zich dieper in ons lichaam. De Turkse gevangenis was erger dan de dood, maar de angst waarin we leefden, was net zo erg. Geen enkele mens kan gedurende een lange periode met zo'n angst in het hart leven. We moest deze op de één of andere manier kwijt. Mama en ik dachten er dikwijls aan om zelfmoord te plegen. Zo groot was de angst dat de soldaten zouden terugkomen.

We verlaten ons dorp

Nog een winter zonder papa en de school. Omdat de leraars weg waren, kon niemand naar school en er waren ook nog andere vaders verdwenen. Wie niet in de gevangenis zat, was de bergen in gevlucht. Men noemde dit onderduiken. Ook Emo's oudste broer verdween op een nacht. Soms leek het me, als waren Welat en Salo ook ondergedoken.
Onderduiken wil niet zeggen dat je van de aardbodem verdwijnt. Maar toch bijna. Het betekent, dat de mannen in holen en grotten leefden, ver weg van de Turkse soldaten.
"En wij, kunnen wij niet onderduiken", vroeg Azad aan mama. "Dan zitten we niet de hele tijd met die angst."
Maar mama zei, dat het onmogelijk was om zich met kleine kinderen in de bergen te verstoppen. "Er is daar niets om te eten, en je moet van het ene hol naar het andere, zodat je niet ontdekt wordt. Dat gaat niet met kleine kinderen."
De volgende keer dat oom Temo ons bezocht, droeg hij een geweer. Het was midden in de nacht. Mama vertelde hem wat zij in de gevangenis had meegemaakt. Oom Temo werd woedend. Hij sprak zeer snel en zeer stil tegen moeder, zodat we niets van het gesprek konden verstaan. Toen hij

gedaan had, begon mama snel een paar kleren bij elkaar te rapen en in een koffer te steken. Dan maakte ze de kleintjes, die reeds aan het slapen waren, wakker. Mijn kleine broertjes en Bêrîvan schrokken, toen ze een vreemde man in onze kamer zagen. Ze waren vergeten wie oom Temo was. Maar toen ze met hem babbelden en schertsten, herinnerden ze zich weer wie hij was en lachten om zijn grappen.
Oom Temo bracht een wijsvinger naar zijn lippen en fluisterde dat iedereen muisstil moest zijn. Ik geloof dat zelfs Bêrîvan dit begreep.
"Wij moeten weg", zei hij. "Wij hebben een lange mars voor de boeg, en jullie moeten zo stil zijn als jullie maar kunnen."
We trokken onze kleren aan. Wat niet in de reiskoffer kon, bleef achter. Daarop verlieten we ons huis. Eerst gingen de kinderen naar buiten, dan oom Temo en ten slotte moeder. Als afscheid streelde ze even de deur, sloot af, wierp de sleutel in het donkere huis en ging de trap af.
Stil liepen we langs het pad dat beneden het dorp naar het dal leidde. Het was stikdonker. Er was geen enkele ster te zien die de weg voor ons had kunnen verlichten. We werden door de donkere nacht opgeslokt. We kropen op handen en voeten om niet over de stenen te struikelen. De lauwe nachtwind kon onze kloppende harten niet geruststellen.
Het pad leidde gestadig naar de dalbodem. Plotseling hoorden we een geklik. We krompen ineen van de schrik. Plots zagen we een lichtflits.
Oom Temo liet een aansteker branden. Er kwamen drie gewapende mannen op ons toe. "Heb geen angst", fluisterde oom Temo. "Dat zijn vrienden. Ze zullen ons helpen." Het

licht van de aansteker was een herkenningsteken. "Nu zijn jullie in goede handen. Kom, we moeten verder."
De drie mannen zouden Bêrîvan, Ferho en Baran dragen. Met op de ene schouder een kind en op de andere een geweer, liepen ze de hele nacht voor ons heen. Oom Temo ging als laatste, mama, Azad en ik liepen tussen hen in.
"Nu zijn we ook ondergedoken", fluisterde ik tegen Azad. Arme Emo. Nu was ze helemaal alleen. Hadden we ze maar kunnen meenemen.

De vijand is overal

We stapten gedurende vele uren. Ten slotte waren we aanbeland op de top van een hoge berg. En net op het moment dat de zon opkwam, stonden we voor een grote rotskloof. Het onderste deel van de kloof was met gras en bloemen bedekt. Daar kropen we in. Binnenin bevond zich een reusachtig hol; het was zo groot, dat het zich bleek uit te strekken tot het binnenste van de aarde. Oom Temo deed een zaklamp schijnen, zodat we tenminste iets konden zien. Maar daardoor leek het achterste deel van de grot nog griezeliger.

Oom Temo's vrienden gingen naar buiten, om takken en twijgen te verzamelen. In het hol was er reeds een stookplaats met een paar stenen die in een cirkel waren gelegd. Oom Temo nam een theekan te voorschijn en begon water te koken. Uit zijn rugzak nam hij suiker, brood en kaas. Hij had bijna een kleine winkel op zijn rug meegenomen. Het water nam hij uit een beek die in de nabijheid stroomde.

Het ontbijt was klaar en we wilden er net aan beginnen, toen oom Temo zich bliksemsnel omdraaide en met zijn

zaklamp naar de achterkant van de grot scheen. Wat we zagen, deed ons van schrik ineenkrimpen. In de lichtkegel bewoog zich een reusachtige slang in de richting van een schorpioen. Het licht leidde haar even af en deed haar verstarren. De strijd tussen de twee was klaarblijkelijk al een tijdje bezig. De slang bewoog haar kop voor de schorpioen. In haar open keelgat konden we haar gespleten tong en de tanden met het dodelijke gif duidelijk herkennen. Onze aanwezigheid scheen haar niet te storen.
De schorpioen boog zijn levensgevaarlijke stekel over zijn rug en hield hem als een zwaard voor de kop van de slang. De wapens waren beiden even giftig en gevaarlijk. Eén van hen zou sterven, het hol was te klein voor beiden.
We keken naar hen, terwijl ons hart in onze keel klopte. Plotseling bewoog de schorpioen bliksemsnel, sprong op de rug van de slang en stak toe met zijn gifangel. De slang rolde zich op en deed een laatste vergeefse poging om de schorpioen te pakken te krijgen. Maar het was te laat. Na enkele seconden ontspande zich het lichaam van de slang. Ze was dood. De schorpioen lag nu onbeweeglijk naast de slang, alsof hij zijn offer aanschouwde.
Oom Temo trok een lang mes en ging naar de slang toe. Een schorpioen sterft zodra hij zijn slachtoffer heeft gedood. Maar oom Temo wilde zich ervan vergewissen dat beiden dood waren. Moeder nam hem bij zijn mantel en trachtte hem tegen te houden. De spanning was gebroken en ze huilde hevig.
"Ik heb angst", klaagde ze. “Stel je voor, dat er nog meer slangen en schorpioen opduiken en ons willen doden. Ik wil niet sterven, en ik wil ook niet dat mijn kinderen aan een slangenbeet of een schorpioenensteek doodgaan. Laat ons uit dit verschrikkelijke hol verdwijnen. We vinden zeker

een andere plaats, waar we ons kunnen verstoppen", smeekte ze.
Oom Temo begon te lachen.
"Denk je nu echt dat er in Koerdistan één enkele ongevaarlijke plaats is ? We zijn nergens zeker, noch in de bergen, nog in de dalen, noch in de holen en noch in de huizen. De vijand is overal. We kunnen niet uitzoeken, waar we ons willen verstoppen."
Hij ging terug naar zijn plaats aan het vuur en begon te eten. Dan zei hij: "Slangen en schorpioenen zijn voor ons niet gevaarlijker dan Turkse soldaten. De slang en de schorpioen in dit hol hadden hoogstens een paar van ons kunnen doden. Waren er soldaten geweest, dan hadden ze ons allen gedood."
Hij zweeg en hij staarde naar het vuur, nam een tas thee, zette zich recht en ging op zijn hurken voor de dode dieren zitten, in het achterste deel van het hol. Hij steunde met zijn kin op zijn hand.
"Ja, alle mensen haten slangen en schorpioenen en willen ze graag doden. Ze haten elkaar ook wederzijds. Het is werkelijk wonderbaarlijk, hoe wij Koerden op deze twee monsters gelijken. Ook ons lukt het niet ons te verenigen tegen hen die ons haten. Indien wij niet onderling verdeeld waren konden wij onze vijanden gemakkelijk het hoofd bieden."
Hij zweeg, en wij beëindigden de maaltijd zonder één woord. Daarna gingen we slapen. De mannen waakten over ons en beschermden ons zowel voor de Turkse soldaten als voor de slangen en de schorpioenen.
Mijn broers, mijn zus en ik vielen onmiddellijk in slaap. De lange mars had ons moe gemaakt. En alhoewel mama angst had, sliep ze ook onmiddellijk in.

Men zegt, dat slangen en schorpioenen hun eigen doden begraven. Zouden die levenloze monsters dan door hun verwanten gehaald worden ? De ene helft van ons hart had schrik voor nieuwe slangen en schorpioenen, de andere helft had angst voor de wereld buiten het hol.
De hele dag vlogen er helikopters over de bergen. In de verte hoorden we schoten en geroep van soldaten, alhoewel ze vier kilometer van ons verwijderd waren. De zon ging langzaam onder, de maan steeg op. Het schemerde. Hoe donkerder het werd, hoe sterker het ronde gezicht van de maan over de bergen scheen. Het werd ook kouder, en we trokken onze jassen aan. De maneschijn vervulde me met hoop. Vanuit de ingang van het hol had men een prachtig vergezicht. Ik was blij, dat er tijdens deze nacht maneschijn was. Dan zou het marcheren niet zo moeizaam verlopen als de nacht voordien. In het schijnsel van de maan ziet men elke steen en elk struikgewas, en men misstapt zich niet, noch struikelt men.
Maar desondanks bleven we in het hol. Af en toe keken oom Temo en zijn vrienden naar de maan. Ze hielden haar in het oog, op dezelfde manier als men gevangenen in het oog houdt. Ik was verrast.
"Ze is nog steeds te zien", zei oom Gundi.
"Ze heeft een lange adem", zei oom Temo. "Hopelijk verdwijnt ze snel."
Ten slotte hield ik het niet meer uit en vroeg waarom we niet vertrokken, zolang de maan te zien was.
"Kleine Hêlîn", zei oom Temo. "Denk eens na. Je gelooft dat de maan de beste vriend van de mens is, dat ze als een goede, lieve, ronde moeder is, die ons moed en hoop schenkt, wanneer we treurig zijn. Maar nu is de maan onze vijand, ze werkt samen met onze gevaarlijke tegenstanders.

De maneschijn zal ons verraden. Wanneer we nu vertrekken, kan iedereen ons zien."
Toen begreep ik, wat hij bedoelde. Het was levensgevaarlijk om tijdens het maanlicht in de bergen te wandelen. Het leger controleerde alle dorpen en de maneschijn was zo fel als een schijnwerper. We zouden onmiddellijk ontdekt worden.
Ik kon me zonder meer voorstellen dat ik mijn ouders, mijn broers en zus, de dieren, de bomen of het dorp zou kunnen haten. Maar ik had nooit gedacht, dat ik de maan had kunnen haten. Ik was er altijd van overtuigd dat zij mijn beste vriend was. Maar nu kon ik haar niet meer vertrouwen. Ik had geen enkele vriend meer.
De uren tikten verder en het werd middernacht. Toen verdween de maan eindelijk. Misschien had zij medelijden met ons, of misschien had ze angst voor de soldaten, wie weet.
We braken op. Gedurende de ganse nacht gingen we stilletjes en angstig verder. We werden steeds vermoeider. Ten slotte kwamen we aan in een dorp, dat hoog in de bergen lag. De huizen waren uit steen, niet uit leem zoals in ons dorp.
Ze hadden twee verdiepingen. Boven woonden de mensen, onder de dieren. Over de stal was een groot terras, waar men kon zitten en eten. De huizen kleefden op de heuvel en uit elk huis van dit piepkleine dorp had men een prachtig gezicht. Niemand kon het dorp ongemerkt naderen. Hier, heel hoog in de bergen, kon het Turkse leger de mensen niet controleren. Ze leefden hun eigen leven.
We waren dichtbij de grens met Syrië en Irak. Aan de andere kant van de grens leefden ook Koerden in dorpen

net als dit, zei oom Temo, toen ik hem vroeg hoe ver en waar we eigenlijk naar toe gingen.
Hij had mijn vraag niet beantwoord, maar hij zei, dat ik geen angst meer moest hebben. Hier zijn er noch slangen, noch schorpioenen, ik kon gerust in één van de huizen slapen.
Dat moest hij me geen twee keer zeggen, ik was doodmoe. Als ik laat in de namiddag wakker werd, stonden er grote presenteerbladen voor ons op de vloer. We tastten vol smaak toe. Vanop het terras voor het huis zagen we hoe mannen met veldkijkers het dorp en het dal onder ons observeerden. We bleven tot middernacht in het dorp, totdat de maan weer onderging. Daarna zetten we onze wandeling verder. De hemel was helemaal donker en het dorp verdween reeds snel achter onze rug.
Mijn voeten begonnen pijn te doen. Ze waren gezwollen en deden bij elke stap pijn. Het viel me zwaar om de hele nacht te stappen zonder uit te rusten. Maar we hadden geen keuze.
Wij kinderen wisten niet, waar we naar toe gingen. Ik kon niet begrijpen, waarom we niet in dat mooie bergdorp bleven om enkele dagen uit te rusten. Oom Temo zei, dat dit niet mogelijk was. "We moeten van dorp tot dorp, zei hij. De soldaten zoeken ons, we kunnen nergens blijven."
Voor mij was dit geen bijzonder duidelijke verklaring. Maar ik waagde het niet om verder te vragen, en ik wou er ook niet verder over nadenken. Ik had al mijn kracht nodig om te marcheren. Mijn benen werden zwaarder en zwaarder.

Aan de grens

De volgende morgen, net voor de zon opkwam, kwamen we aan in een dorp dat in een vlakte lag. De laatste uren waren we bergafwaarts gestapt. Om het dorp nog voor zonsopgang te kunnen bereiken, moesten we een stuk in looppas afleggen. Mijn voeten waren nog meer gezwollen en ik kon geen stap meer verzetten. Mijn benen waren stokstijf. Ik kon gewoonweg niet meer, ik wierp me op de grond. Ik geloof dat ik onmiddellijk in slaap viel. Toen ik wakker werd lag ik in een huis. Iemand had me binnengedragen.
Op de vloer zat oom Temo die met zijn vrienden sprak. Er waren ook nog andere mannen aanwezig, die ik nog niet had gezien. Ze spraken stil en dronken intussen thee. Mama en enkele vrouwen zaten eveneens bij hen. Ik trachtte te begrijpen waarover ze praatten. Maar omdat ik zo moe was, viel ik onmiddellijk terug in slaap, voordat ik iets kon opvangen. Toen ik de volgende keer wakker werd, lag ik in een andere kamer. Het was al laat in de dag. Mijn kleine broertjes sliepen onder een deken in een hoek van de kamer. Oom Temo sliep ook, maar de andere mannen waren afwezig.

Toen hoorde ik stemmen. Ze drongen door de deur. Omdat ik Azad niet zag, nam ik aan dat hij wakker geworden was en naar de andere kamer was gegaan.
Toen ik de deur opende, zag ik hoe Azad met de mannen at en sprak, die ons de hele weg hadden begeleid. Ik ging naar binnen en sloot de deur voorzichtig achter me.
"Goedenavond, Hêlîn, heb je goed geslapen ?", vroeg oom Gundi. "Deze morgen ben je midden op de weg in slaap gevallen. We konden je niet wakker krijgen. Maar je bent flink geweest. Kom hier, dan krijg je wat te eten."
Ik ging naar hen toe, zette me naast oom Temo en begon van het brood en de kaas op het presenteerblad te eten. Ik had een reuzenhonger. De laatste nacht hadden we op de lange weg niets gegeten, omdat we ons moesten haasten. De maan had lang geschenen, en de weg was heel lang geweest.
"Weet je, Hêlîn, nu zijn we er bijna. Nog één nacht stappen en we zijn in veiligheid."
Oom Gundi bekeek mijn vragende blik en ging verder: "Morgen zijn we aan de andere kant. Mijn vrienden en ik keren dan hierheen terug. Op dat ogenblik scheiden onze wegen".
Ik begreep het nog steeds niet.
"We steken deze nacht de Syrische grens over", verklaarde Azad, die reeds alles wist.
"Wanneer het ons niet lukt, zullen we sterven. Eén klein geluidje kan ons het leven kosten. Daarom moeten we muisstil zijn. De grens is levensgevaarlijk."
"We hebben Azad reeds verteld, wat we deze nacht van plan zijn", zei oom Gundi. "Jij moet het ook weten, zodat je je goed gedraagt."

"Eerst moeten we onder een prikkeldraad kruipen", zei Azad. "Daarna moeten we over een veld, dat verschillende honderden meters lang is en vol mijnen ligt. Wanneer iemand op een mijn trapt, ontploft deze en doodt iedereen die zich in de buurt bevindt."
"Heb geen schrik, Hêlîn", kalmeerde iemand anders me, "niemand zal deze nacht sterven. De meesten komen er doorheen. Ik heb de grens al honderdmaal overgestoken."
Ze legden me de route uit.
Buiten begon het donker te worden. Mijn broertjes werden wakker. Mama, Bêrîvan en oom Temo kwamen binnen om met ons te eten. De familie bij wie we logeerden, telde vijf kinderen. Oom Gundi zei, dat Azad en ik met hen naar buiten konden gaan om te spelen. We moesten nog vele uren wachten.
Iedereen bevond zich op straat: ouderlingen, jongeren, kinderen en dieren. Het was melktijd; de koeien waren op weg naar hun stal. De melk maakte de uiers zwaar en groot. Hongerige kalveren wachtten hen op. De lucht was gevuld met het gebrul van kalveren, hondengeblaf en kindergetier. Ook de geitenbellen waren te horen, en ik dacht aan thuis. Die nacht zouden we ook dit dorp verlaten, met de intussen vertrouwde geluiden, stemmen en geuren.
In het donker speelden we verstoppertje met de andere kinderen om ons af te leiden van de realiteit. Mijn benen en voeten waren uitgerust. Ik rende en huppelde als nooit te voor. Af en toe keek ik naar de hemel, net als de mannen. Ik hield de maan in het oog. Ondanks mijn gebeden was ze opgekomen en scheen op ons. Misschien konden we de grens helemaal niet oversteken. Konden we maar enige dagen in het dorp verblijven om van de angst te bekomen ! Sinds de dag dat ze mama waren komen halen, had ik niet

meer gespeeld. Ik wilde net als vroeger weer met andere kinderen spelen.
Af en toe hoorden we schoten. Elke keer kromp ik ineen en bleef staan.
"Wat was dat ?", vroeg ik aan Shivan. Hij was het oudste kind van de familie, bij wie we logeerden.
"De Turkse soldaten aan de grens", zei Shivan. "Ze schieten af en toe in de lucht. Ze liggen in loopgraven, vijftig meter van elkaar verwijderd, en sporen naar smokkelaars en vluchtelingen. Soms roepen ze "Halt! Blijf staan! Geen stap verder, of ik schiet!" - en dan schieten ze pang, pang!"
Shivan lachte, als hij ze nabootste.
"Ze zijn angstig voor de duisternis", zei zijn vader. "Weet je, als de nacht donker is, zie je niets. De smokkelaars hebben al velen onder hen gedood. Nu roepen ze, om te tonen waar ze zijn. Ze hebben liever dat iemand heelhuids de grens oversteekt, dan dat ze er zelf aan moeten geloven."
Dat kon ik goed begrijpen. Ik wilde ook leven.
"Als ik groot ben, word ik smokkelaar", zei Shivan en hij keek heel trots. Azad spitste de oren. Shivans vader heette Abdo. Hij was een grote, sterke man met vrolijke ogen en een sneeuwwitte snor, grond de mondhoeken gelig gekleurd door de tabak die hij zijn leven lang gerookt had. Ik kon goed begrijpen dat Shivan zijn vader bewonderde.
"Vroeger was het makkelijker", zei Shivan, alsof hij elke dag de grens overstak. "Voor de militaire staatsgreep gingen vader en ik er dikwijls heen. Toen waren er ook prikkeldraad en mijnen, maar de grens werd niet zo goed bewaakt. Wanneer men de mijnen weet liggen, is het een koud kunstje. Maar nu harken ze elke dag de aarde, zodat ze kunnen zien of iemand de grens heeft overgestoken. Wanneer ze voetsporen vinden, straffen ze de soldaten op

wacht omdat deze niemand doodgeschoten of verwond hebben. De militairen rijden met pantservoertuigen langs de grens en ze hebben nieuwe wachttorens met schijnwerpers opgericht. Wie betrapt wordt, wordt onmiddellijk neergeschoten."
Mijn hart stond bijna stil. Stel je voor dat ik die nacht zou doodgeschoten worden ! Waarom konden we niet gewoonweg hier blijven en een beetje uitrusten ?
"Ik wil bij jullie blijven", zei ik en begon te wenen. "Mag ik ? Ik wil niet over de grens."
Shivan zag er treurig uit.
"Ik wilde je geen angst aanjagen, Hêlîn. Je hebt niets te vrezen. De meesten hebben geluk. Maar jullie kunnen hier niet blijven. Stel je voor dat elkeen, die uit de andere dorpen hierheen komt, wil blijven. We hebben niet genoeg plaats. Het Turkse leger zou dit terstond verdacht vinden en ons elke dag controleren. Nu komen ze hoogstens één keer per week. We worden dan geteld. Alle volwassen worden verplicht om hun identiteitskaart te laten zien. De kinderen staan op de papieren van de ouders vermeld. Ze zullen merken, dat er plotseling meer kinderen aanwezig zijn. Ze weten precies hoeveel mensen er in elk huis wonen. Alleen familieleden kunnen in hetzelfde huis wonen Het is echt veel moeilijker geworden."
"Maar 's nachts durven ze niet komen", ging Shivan verder. "We hebben onze eigen wapens. Wanneer jullie de grens niet willen oversteken, moeten jullie terug van waar jullie gekomen zijn of jullie moeten naar een andere plek, ver weg van de grens, om jullie daar te verstoppen. Over enkele dagen zullen ze terugkomen om ons te controleren en dan mogen jullie hier niet meer zijn."

Ik dacht aan onze schuilplaatsen - aan het hol met de slang en de schorpioen en aan ons dorp, aan de school met de ingegooide ruiten, aan de keuken van tante Seyro, aan de hoek waarin ik steeds zat en het werd me duidelijk, dat ik deze nacht moest vertrekken, zelfs indien me dit het leven zou kosten. Ik kon nergens meer naar toe. In het bergdorp kon ik ook niet blijven.
Shivan begreep dat ik treurig was. Hij trachtte me te troosten.
"Het is veel beter aan de andere kant van de grens", zei hij. "Daar wonen ook Koerden. De familie van mijn moeder woont ginds. Grootmoeder en grootvader hebben bijna heel hun leven daar gewoond. Vroeger bezocht ik ze dikwijls. Bij helder weer kan ik naar hen wuiven. Wanneer jij daar bent zullen we ook naar elkaar wuiven. Niet waar ?"
"Ja", zei ik. "Indien ik morgen nog leef, zal ik zeker naar je wuiven."
"Doe niet zo stom, Hêlîn", zei Azad boos. "Het zal ons wel lukken. Ik zal muisstil zijn. We zullen het wel overleven. Daar ben ik zeker van. Als Bêrîvan haar mond maar kan houden ..." Azad is altijd moedig wanneer er grote jongens in de buurt zijn. Nu klonk het, alsof hij niet de geringste vrees kende. Maar ik ken Azad. Gisterennacht klaagde hij voortdurend over zijn pijnlijke voeten.
"Wanneer het te gevaarlijk is om de grens via dit dorp over te steken, kunnen we het misschien proberen via een andere plaats, waar er geen soldaten zijn", stelde Azad voor.
"Er is geen betere plaats", zei Shivan. "Ze hebben de hele grens vol mijnen gelegd. Ze wordt tot aan Iran en Irak bewaakt. En daar waar geen soldaten zijn, hindert de natuur de mensen om de grens over te steken. De bergen zijn zo hoog en zo steil, dat het onmogelijk is om erover te

klimmen, zeker voor jullie. Misschien zijn er een paar mannen die dit kunnen, maar kinderen kunnen het niet, uitgesloten."
Shivan wist op al onze vragen een antwoord. Zijn vader, zijn grootvader, zijn overgrootvader en nog andere familieleden leefden van het smokkelen. Daarvan leefden ze, sinds de grens een zestigtal jaar geleden werd opgericht. Vroeger waren er geen grenzen. Daarom leven er ginds ook Koerden. "Een smokkelaar moet zeer precies weten hoe men aan de andere kant kan komen, waar de loopgraven van de soldaten zijn, waar de mijnen liggen, wanneer de aflossing van de wacht is en hij moet het gebied kennen als zijn vestzak", verklaarde Shivan.
"In vredestijd hebben we met behulp van ezels goederen gesmokkeld", zei hij. "Maar nu sedert de militairen regeren is dat moeilijk geworden. Daarom begeleiden we mensen die voor de regering op de vlucht zijn."
Shivan ging verder: "Er zijn ook veel smokkelaars die sterven", zei hij. "Grootvader heeft een been verloren. Mijn oom en een paar van diens vrienden werden verleden jaar gedood door een landmijn. Maar ze waren meer dan smokkelaars. Ze waren ook tegenstanders van de militaire dictatuur. De soldaten dwongen hen in een mijnenveld en schoten hen dan in de rug, zodat het leek alsof ze gevlucht waren. Daarna brachten ze hen om ze aan ons te laten zien."
Shivans stem was heel rustig. Als hij over zijn grootvader, zijn oom en al de andere mensen vertelde die aan de grens hun leven hadden verloren, klonk er geen enkel verdriet in de stem van de jongen.
Dat kon ik niet begrijpen. Mijn angst voor de nachtelijke wandeling door de gevaarlijke duisternis groeide. Wat we tot nu toe hadden beleefd en waarvoor ik angst had, was

niets in vergelijking met het heden. Ik dacht ook aan papa. Maar als papa dood zou zijn, dan had ik het nu al wel gehoord.
We gingen het huis binnen. Ik had geen zin meer om te spelen en ik wilde niets meer horen over de gevaarlijke grens. Shivans moeder had gekookt. We zaten allen rond een groot presenteerblad, dat ze voor ons op de vloer had gezet. Ik at om mijn angst te verdrijven. Bij elke beet voelde ik me beter. Natuurlijk zou ik morgen nog leven.
Bêrîvan was de enige die echt vrolijk was. Ze speelde en babbelde, alsof we een uitstapje aan het maken waren. Ze was te klein om er iets van te begrijpen. Baran en Ferho waren heel stil.
Na het eten dronken we thee. Af en toe stond één van de mannen op en ging naar buiten om naar de maan te kijken. Oom Temo vond, dat wij kinderen naar de andere kamer moesten gaan om er te proberen een beetje te slapen. Er wachtten ons nog vele uren tot middernacht, dus was het goed dat we uitgerust waren, zei hij.
Maar we konden niet slapen. Baran en Ferho begonnen nu te spelen en te huppelen. Ze riepen en vochten wat met Azad en ik probeerde ze uit elkaar te houden, zoals altijd.

De engel des doods

"Het is tijd", zei oom Abdo. "De maan is achter de wolken verdwenen. We moeten vertrekken."
Oom Abdo zou ons samen met een paar vrienden over de grens begeleiden. Toen we de andere kamer binnengingen, waren de volwassenen reeds aan het opbreken. Er wachtten drie smokkelaars op ons. Ze droegen wapens en hadden doeken om hun hoofd gebonden, zodat enkel nog de ogen te zien waren. Oom Temo, oom Gundi en twee andere mannen zouden ons eveneens begeleiden. Bêrîvan was ingeslapen. Een smokkelaar droeg haar in een doek op zijn rug.
"Jullie hebben niets te vrezen. Het is niet gevaarlijk", zei oom Abdo, toen we opbraken. "Doe, wat wij doen en wees heel stil. Jullie mogen niet hoesten en niet spreken. We zijn de hele tijd bij jullie en zullen op jullie passen. We hebben vele uren stappen voor de boeg, dus wees sterk."
"We vertrekken", zei hij en wenkte zijn vrouw en Shivan om van ons afscheid te nemen. De kleine kinderen sliepen reeds.

Eerst liepen we gedurende een lange tijd langs een weg, dan recht door een katoenveld, totdat we aan de prikkeldraad kwamen. Daar verstopten we ons achter een paar struiken. Oom Abdo en één van zijn vrienden slopen naar de omheining en knipten deze stuk. Wij konden ze niet zien, het was pikdonker, maar ze hadden ons verteld wat ze van plan waren.
Eerst kropen ze onder de prikkeldraad door, vervolgens slopen ze tot vlakbij de soldaten. Daar bleven ze met hun geweer in aanslag liggen. Wanneer er iets zou mislopen, zouden ze onmiddellijk tot de aanval overgaan en beginnen schieten.
Een poos nadat ze hun plaats hadden ingenomen, werden we gewenkt door een smokkelaar. We begonnen naar de prikkeldraad toe te lopen. De man droeg de slapende Bêrîvan op de rug. We kropen onder de prikkeldraad door en schuifelden met onze ellebogen over het mijnenveld, zoals de smokkelaars ons hadden aangeraden. "Je mag niet op handen en voeten kruipen", hadden ze gezegd, "Jullie moeten zo vlak mogelijk neerliggen, de neus in de grond, en voorzichtig op de buik naar voor kruipen." We droegen doeken over ons hoofd en onze neus, zodat we geen zand in onze mond zouden krijgen.
Millimeter na millimeter bewogen we ons voorwaarts. Mama kwam na de eerste smokkelaar, daarna volgde ik. Achter mij kropen oom Temo en Azad. De kinderen bevonden zich tussen de volwassenen, zodat deze zich op ons konden werpen, voor het geval er iets zou gebeuren. De mannen waren allemaal gewapend.
Als laatste kroop de vierde smokkelaar. Hij droeg een bezem, waarmee hij de aarde uitwiste, zodat alle sporen onzichtbaar werden. De volgende dag zou niemand merken

dat er 's nachts mensen over de grens waren geslopen. Wanneer de soldaten sporen van smokkelaars of vluchtelingen ontdekten, werden niet alleen de soldaten op wacht gestraft, maar ook de mensen in het dichtstbijzijnde dorp. Daarom werd ook de omheining gerepareerd, nadat wij deze hadden gepasseerd.
"De omheining is er, om ons af te schrikken", had Shivan ons verteld. "Ze willen niet dat we vluchtelingen helpen. Maar het land is zo schriel, dat het niet genoeg biedt om van te leven. En we moeten toch van iets leven. In mijn familie zijn er steeds veel smokkelaars geweest. In andere families zijn er schaapherders of boeren."
Nu lag ik met mijn neus op deze droge, onvruchtbare aarde, die ik nog nooit had gezien. Maar ik had er al over gehoord in liederen die mijn grootmoeder had gezongen, toen ik bij haar woonde.
Ik dacht de hele tijd aan de dingen die Shivan me verteld had, en bewoog me zo voorzichtig als ik maar kon. Mijn hart klopte zo sterk, dat ik het gevoel had dat het mijlenver te horen was. De millimeters werden centimeters en meters. Hoe lang waren wij al aan het kruipen, hoe lang moesten we nog verder ? Mijn ellebogen deden reeds ontzettend pijn.
De weg door het mijnenveld verliep zigzag tussen de mijnen. Je mocht het contact met diegene die voor je was niet verbreken. Je moest op de juiste plaats om de mijnen kruipen. Eén enkele fout, en ze zouden exploderen.
In de verte konden we af en toe de stemmen van soldaten horen. Plotseling reed er een groot pantservoertuig in volle vaart en met ingeschakelde schijnwerpers op ons toe. Shivan had ons verteld dat de soldaten af en toe gecontroleerd werden om te zien, of ze niet aan het slapen

waren op hun posten. Ik schrok me dood en merkte hoe mama verstarde.
"Nu is het met ons gedaan", dacht ik. "Wanneer ze ons zien, zullen ze schieten." Maar het pantservoertuig draaide vijftig meter voor ons in de richting van een loopgraaf, waarin soldaten zaten en richtte zijn schijnwerpers op hen.
We waren nog steeds beschut door de duisternis. We hoorden hoe onze longen werkten als blaasbalgen. We lagen op de grond, zo plat als we maar konden, zonder een vinger te bewegen. Ik geloof dat er een moment was waarop ik stopte met ademen. Ik durfde zelfs mijn ogen niet sluiten, zo stil lag ik daar. Ik zag enkel de tenen van mijn moeder. Ze sidderde en trachtte zich te beheersen. Achter mij hoorde ik het rustige ademen van oom Temo. Het leek alsof hij sliep.
Vanuit de pantserwagen hoorden we stemmen. Iemand sprak met de soldaten en die antwoordden. Nooit tevoren was ik bevreesd voor de stem van een mens. Ze leken op engelen van de dood, die ons kwamen halen. Ik beefde zo, dat mijn tanden klapperden. Ik sperde mijn mond open zodat men niets kon horen. Wanneer wij hen konden horen, konden zij ons toch ook horen, of niet ? Om niet uit schrik te huilen trachtte ik in mijn hoofddoek te bijten,.
Na een paar minuten, die uren leken, werd de motor weer aangezet. We hadden zeker nog maar een paar seconden te leven. Ik baadde in het zweet. Het lawaai van de motor sneed door merg en been. Er verging enige tijd, voor mij duidelijk werd, dat het pantservoertuig van ons wegreed. Toen begonnen we weer op onze buik en ellebogen verder te kruipen. Dan lagen we weer voor een lange tijd stil en wachtten, tot onze begeleiders de volgende loopgraaf, waar

de soldaten op wacht stonden, hadden ontdekt. De mijnen waren overal.
Nu kan het toch niet meer ver zijn, hoopte ik. Ik voelde me in elk geval doodmoe, bijna aan het einde van mijn krachten. Toen werd Bêrîvan wakker en begon te huilen. De duisternis en de vreemde omgeving hadden haar doen schrikken. Haar geschreeuw drong door tot bij de soldaten, die vanuit de duisternis op ons begonnen te schieten. Onze smokkelaars vuurden bliksemsnel terug. De soldaten stopten met schieten en doken vermoedelijk in hun schuiloord. Maar het heen en weer geschiet in onze omgeving had wel alle andere posten langs de grens gealarmeerd. Er weerklonken schoten. De aarde naast ons stoof op. Van alle kanten vlogen kogels, stenen en keien over onze lichamen.
Bêrîvan stopte met huilen. Ze werd plotseling heel stil. We kropen zo snel als we konden omdat we vreesden dat de pantserwagens zouden terugkeren. Maar de mijnen waren ook gevaarlijk, en we hadden niet veel tijd meer. Vanuit de verte kon ik het lawaai van verschillende militaire voertuigen herkennen. Ze reden langs de grens en zochten deze af met hun strijklicht. De schijnwerpers van de wachttoren verlichtte het volledige landschap. Het was bijna zo helder als de dag. We waren als gemakkelijk te treffen schietschijven. Ondanks dit moesten we de prikkeldraad aan de Syrische kant trachten te bereiken. Terwijl de vader van Shivan en de andere smokkelaars de loopgraven van de soldaten in de buurt bewaakten, verzamelden we onze laatste krachten om de vrijheid op te zoeken.
Bêrîvan was nog altijd heel stil. Ik vroeg me af wat er aan de hand was. Hoe kon ze weten, dat ze niet mocht huilen ?

Ik had zelf kunnen huilen als een dier, zo groot was mijn angst.
Dan zag ik hoe mama zich plotseling oprichtte en zich op de man wierp die Bêrîvan op zijn rug droeg. Ze nam een stofdoek uit de mond van mijn zusje. Maar Bêrîvan bleef nog steeds stil. Dan nam mama haar in haar armen en begon gebukt bliksemsnel naar de prikkeldraad te rennen. Het was alsof de mijnen haar niet deerden.
Het was niet zo ver meer. Al snel kropen we onder de prikkeldraad naar de rivier, die op deze plaats de grens vormde. De laatste meters waren we als hazen over het veld gehost. De oever van de rivier was steil en ik rolde in één keer naar beneden. We verstopten ons achter een paar hoge grasstruiken. De soldaten schoten op ons, maar we waren gelukkig al ver weg, zodat ze ons niet meer konden raken. Mama trachtte om Bêrîvan te beademen. Door het stofdoek was ze bijna gestikt. Ze had het bewustzijn verloren. Ik zag het bleke gezicht van Bêrîvan en haar gesloten oogleden in de schijn van de lichtraketten die werden afgevuurd. Ik kon me niet meer bewegen. Ik was zo vermoeid, dat ik bijna zelf het bewustzijn verloor.
Af en toe vielen er een paar schoten, maar het werd rustiger. De mannen pakten mama en kinderen op en klommen uit het water. Het kwam hen tot aan de borst. Het water was niet koud, maar te diep om er zelf door te waden. Nu waren we in veiligheid. Het was ons gelukt !
Maar waar was Azad ? Moeder keek vertwijfeld rond en begon te huilen. Het was ons niet gelukt, Azad was er niet.
Oom Temo en oom Abdo keerden onmiddellijk door het water terug en gingen richting prikkeldraad. Iedereen vreesde, dat Azad door een kogel was getroffen en in het mijnenveld lag.

Een tijdje later kwamen ze terug, met Azad. Hij was niet gewond. Zijn broek was aan de prikkeldraad blijven hangen, en hij had zichzelf niet kunnen bevrijden. Maar hij had het ook niet aangedurfd om hulp te roepen. Omdat we niet hadden gemerkt dat hij er niet meer was, bleef hij alleen achter. Hij was machteloos geworden van de schrik. Badend in het zweet en lusteloos stond hij tussen oom Temo en oom Abdo, maar hij leefde.
Eindelijk waren de verschrikkelijke uren voorbij. Niemand was om het leven gekomen of werd gewond. Bêrîvan kroop reeds. Hadden de kogels medelijden met ons of hadden ze ons gespaard ?
Het was nog steeds nacht. De schijnwerpers op de Turkse grens waren nu uitgeschakeld. Op dit moment was er toch geen mens op pad. Kamishli lag twee uren van de grens verwijderd en was de grootste grensstad aan de Syrische zijde. Hier waren er wachtposten noch soldaten. Toen we Kamishli naderden, hoorden we het fluiten van de nachtwakers. We konden ook zwakke lichten herkennen. Aan de Turkse zijde vielen er nog steeds af en toe schoten.
Omdat we nu vluchtelingen waren in een vreemd land en aan Turkije konden uitgeleverd worden, moesten wij ons ook hier verstoppen. We hadden geen papieren en zelfs niet het recht om op straat te marcheren. Buiten de kleren die we droegen, bezaten we niets. De reistas hadden we in het dorp aan de andere kant van de grens achtergelaten. Maar we hadden het overleefd, dat was het belangrijkste.
In de verte hoorden we hondengeblaf. Voor de rest scheen in Kamishli iedereen te slapen. De mensen waren de schoten in de nacht gewend. Ze waren een deel van hun leven geworden.

Net voor Kamishli, waar de weg naar links draait was er een smalle veldweg. Die volgden we. Het begon al te dagen. In de verte konden we de huizen van een dorp herkennen. Het leek op het dorp dat we verlaten hadden. Plotseling dook er een troep blaffende honden op. Dat waren de wachtposten van het dorp. Ze waren gewekt door onze stappen en onze stemmen. De honden boezemden mij geen angst in. Niets kon erger zijn dan de kogels die ons hadden gemist. De honden stopten met blaffen, zodra ze de stem van oom Abdo hoorden. Ze begonnen met hun staart te kwispelen en huppelden voor ons in de richting van de huizen. De honden hadden oom Abdo blijkbaar heel graag.
Oom Abdo stapte naar één van de huizen, klopte op de deur, en deed teken aan ons om binnen te treden. Binnen stond een grote, magere man met gekruld haar en opgeheven armen. Het was papa. We huilden van vreugde en wierpen ons in zijn armen. Iedereen wou hem omarmen. Papa bukte zich, zodat er voor iedereen plaats was. De enige die niet uit vreugde jubelde was Bêrîvan. Zij herkende hem niet meer.

In veiligheid

Er volgde een tijd, die ik mijn leven lang niet meer zou vergeten. Nooit was ik zo gelukkig. Niet dat er iets bijzonders gebeurde: we speelden, aten, sliepen, net als de andere kinderen die we tijdens onze vlucht in de verschillende dorpen hadden ontmoet. Maar de vreugde in het leven, in het samenzijn met de familie, was zo groot, dat ik gewoonweg van alles genoot, zelfs van het wassen en het op mijn twee broertjes en mijn zusje passen. Natuurlijk verdwenen ze ook hier al snel, vanaf het moment dat ik hen mijn rug toekeerde. Ze waren nieuwsgierig en wilden alles uitvissen. Omdat mama en papa elkaar sinds een lange tijd niet gezien hadden, waren ze graag alleen. Ze hadden veel om met elkaar te bespreken. “Spijtig genoeg kunnen we niet zo lang blijven als we willen”, meende papa. "We moeten verder." Daarom gaf hij ons de raad, om van de gelegenheid gebruik te maken, om zoveel mogelijk buiten met de andere kinderen te spelen.
"Waar wij naar toe gaan, spreken de kinderen geen Koerdisch", zei hij en hij lachte met onze verbaasde gezichten. Toen papa met de vrachtwagen werd afgevoerd,

zag hij er helemaal anders uit. Hij was ver weg in een ander land geweest. Hij droeg nu vreemde kleren, bijna zoals de mensen op de foto's in kranten. Hij had ook zijn kapsel veranderd. Maar wat hem in de gevangenis was aangedaan, kon men niet zien.
Het duurde niet lang, voor we het gevoel hadden, dat we nooit van elkaar gescheiden waren geweest. Papa was weer zoals vroeger, en hij begon me weer op de zenuwen te werken. Wanneer ik ruziede met mijn broertjes, werd hij boos en schimpte op ons.
"Je moet groot en verstandig zijn", zei hij, "je maakt geen ruzie voor kleinigheden."
Persoonlijk vond ik niet dat we om kleinigheden aan het ruzieën waren. Papa had voor ons geschenken meegebracht uit het land waar hij was geweest. Hij had wonderbaarlijk speelgoed gekocht. Alle kinderen uit het dorp wilden het bekijken en er mee spelen. Maar Ferho wilde niets afgeven, en daarover maakten we ruzie. Ook wij waren namelijk terug de oude geworden. Nu we er weer beter aan toe waren verdween de angst en de druk. Wanneer men wil kan men onaangename gebeurtenissen vergeten. En wij wilden al het verschrikkelijke, dat we hadden meegemaakt, vergeten.
Het leven hier was als het leven in ons vroeger dorp. Er was weliswaar elektriciteit, maar er was geen stromend water. Iedereen haalde water uit de dorpsbron, net zoals wij altijd deden. Iedereen sprak Koerdisch, en iedereen at hetgeen wij ook altijd hadden gegeten. Er was praktisch geen verschil te bespeuren.
Alleen het landschap was anders: het was vlak en zonder bomen, en de huizen waren uit een ander soort leem. Wanneer men op het dorpsplein stond, kon men tot aan de grens kijken, ja, men zag zelfs het dorp aan de andere kant

van de grens. Thuis was het uitzicht belemmerd door bergen, bomen en struiken, maar toch vond ik het landschap veel mooier.
In het buurdorp was er een klein schooltje. Omdat ik al zo lang niet meer naar school was gegaan, keek ik er echt naar uit. Maar in Syrië moeten de Koerdische kinderen Arabisch lezen en schrijven, en hebben ze een Arabische leraar. De leraar wil niet, dat de Koerdische kinderen Koerdisch met elkaar spreken. Het was er net als in de Koranschool. Daarom ging ik er maar één keer naar toe.
In Turkije moeten de Koerdische kinderen Turks leren. Omdat het alfabet verschilt, kunnen de Koerden in Turkije, en deze die in Syrië wonen, zelfs geen brief naar elkaar schrijven. Daarom kan ik mijn Syrische vrienden niet vertellen, hoe het met mij in mijn nieuwe land gaat.
In dit dorp waren er verschillende televisietoestellen. Dat was nieuw voor mij. Ik had nog nooit televisie gekeken en vond het in het begin heel spannend. Op de Syrische zender waren er veel film-, muziek- en dansprogramma's te zien. De meeste mensen in het dorp hoorden en zagen Arabische radio- en televisie-uitzendingen. Omdat we zo dicht bij de grens woonden, konden we ook Turkse programma's ontvangen. De Turkse televisie bracht meestal berichten over militaire manoeuvres, beelden van soldaten of van Atatürk, de stichter van het moderne Turkije en berichten over de overvallen op Koerdische dorpen. Ik had schrik van deze beelden. Ik wou hen niet zien. Ik wou vergeten wat ik had beleefd. Maar de volwassenen zaten geboeid voor het beeldscherm, keken urenlang naar de berichten en praatten er dan over. De militaire regering toonde dikwijls opsporingsberichten van Koerden en riep de kijkers op, om de gezochten aan te geven. Dan jouwden we de generaals

uit en schimpten op hen. Ook papa zagen we tijdens één van de opsporingsberichten. Voor aanwijzingen over het verblijf van één der gezochten waren er beloningen voorzien - geld, woning en werk.
"Wie een verrader verstopt, wordt bestraft met de dood", zei een officier, die de namen van de gezochten voorlas.
Het was al gebeurd, dat Turkse soldaten de Syrische grens overstaken en vluchtelingen doodden. Eén keer hadden ze op één nacht vijftien mensen gedood, waaronder verschillende kinderen. Ze waren in een huis binnengedrongen, waar verschillende vluchtelingen toevlucht hadden gezocht.
De Turkse televisie toonde ook dikwijls sport, vooral voetbal. Dan keken niet alleen de volwassenen, maar ook alle jongens. Azad zat met Baran en Ferho op de eerste rij, net voor het beeldscherm. Bij deze gelegenheden paste hij graag op de kleintjes, omdat ze toch muisstil naast hem zaten en geboeid toekeken. Maar ook de voetbalwedstrijden werden door opsporingsberichten onderbroken. Daarom wilde ik de sportprogramma's na een tijdje ook al niet meer zien.
Soms hoorden we 's nachts schoten. Iemand trachtte om de grens over te steken. Omdat ik wist, dat men slechts in het pikdonker de grens kon oversteken, probeerde ik slaap te vatten zolang de maan scheen. Ik kon de geweerschoten niet verdragen. Wanneer ik ze hoorde, brak het angstzweet me uit. Ze herinnerden aan het moment dat we door het mijnenveld kropen. De angst kwam dan opnieuw opzetten. Maar ik durfde niemand er iets over te vertellen, zelfs mama niet.
Op een nacht - de volle maan scheen helder, en ik kon niet slapen - merkte ik dat ons huis werd bewaakt. Mannen uit

het dorp bewaakten het, net als toen aan de andere kant van de grens, en de mannen waren gewapend. Dat hielp. Toen ik de schoten hoorde had ik al veel minder angst.
Mettertijd viel me op dat vele kinderen uit het dorp en ook uit de buurdorpen niet naar school gingen. Ze waren vluchtelingen net als wij: ze hadden geen papieren, verbleven illegaal in Syrië en trachtten aan het waakzame oog van de Syrische autoriteiten te ontsnappen. Soms gingen we samen naar de grens en keken naar ons land, aan de andere kant van de oever, achter de prikkeldraad.
Overdag konden we de bevlagde wachttorens van het Turkse leger zien. Wanneer de dag helder was, konden we zelfs de soldaten in hun loopgraven, de pantservoertuigen en de Koerdische dorpen zien. Maar Shivan zag ik nooit terug. Hij was waarschijnlijk vergeten, dat we elkaar zouden wenken.
De Turkse soldaten kwamen dikwijls naar Kamishli, om sigaretten te kopen. In Kamishli waren de sigaretten goedkoper dan in Turkije.
Sigaretten en zoetigheden werden dikwijls door jonge Koerdische vluchtelingen verkocht. Ze boden de waren op straat aan, om hun familie met een beetje geld te helpen. Het was moeilijk om in Kamishli werk te vinden. Heel wat vaders zaten in Turkije in de gevangenis, en de moeders hadden geen geld voor eten.
Eén van mijn nieuwe vriendinnen heette Roza. Ze kwam uit Diyarbakir. Haar vader had haar familie van te voren gewaarschuwd dat hij ging onderduiken. Roza, haar beide kleine zusjes en haar moeder moesten vluchten, om niet door de politie ondervraagd te worden. Familie uit Syrië hielp hen over de grens. "Een maand geleden hebben we

vernomen, dat ze papa hebben aangehouden en in de gevangenis gestopt", vertelde Roza.
Roza's ouders waren leraars, net als papa. Maar nu had Roza's moeder werk, noch geld, en haar kleine zusjes huilden voortdurend. Misschien waren ze ziek?
"Ik wil sigaretten verkopen, om mama te helpen", zei Roza. "Maar waar kan ik het geld vinden, om er een paar te kopen ? Kan jij niet aan je vader vragen of hij mij een beetje leent ? Mama's broer, die aan de andere kant woont, kan het misschien terugbetalen. Hij heeft beloofd om ons geld te brengen."
Toen ik papa over Roza vertelde, gaf hij haar een beetje geld.

We moeten verder

Intussen waren we gewoon geworden aan ons nieuwe leven. Het was alsof we nooit anders hadden geleefd. Ook mama had zich goed hersteld en was vrolijk, en wij kinderen voelden ons gezond en sterk.
De zomer was begonnen en de zon brandde fel. Papa verdween voor een paar dagen, net zoals vroeger. Maar we vreesden niets. De Syrische soldaten hadden geen tijd om naar vluchtelingen uit Turkije te zoeken, en ze konden ook niet iedereen controleren, die zich in het grensgebied bevond. We waren bijna vergeten, dat we hier niet konden blijven, tot op de avond dat papa naar huis kwam en zei : "Morgen breken we op. Alles is klaar."
Ik viel uit de lucht. Ik had totaal geen zin om te vertrekken. Ik voelde me goed in dit dorp en bij de familie, met wie we het huis deelden. De kinderen uit deze familie waren als mijn broers en zussen. En ik had vele nieuwe vrienden gekregen. Die zou ik allemaal verliezen, en we zouden ook niet meer in een Koerdisch dorp wonen. Met Roza kwam ik net zo goed overeen als met Emo destijds. Het beviel me hier.

"Ik blijf hier. Ik zal bij Roza en haar familie wonen, en we zullen samen sigaretten verkopen. Ga jij maar, als je wil. Jij kan hier niet blijven, je wordt overal gezocht", zei ik op een uitdagende manier.
"Ik ga met jou mee, papa", triomfeerde Azad daarentegen.
Azad, Baran en Ferho hadden namelijk vernomen, dat papa met een vliegtuig had gereisd. Daarom wilden ze met hem meegaan.
"Laat Hêlîn toch hier blijven", zei Azad. Ze heeft immers geen benul waarover het gaat."
Toen werd ik woest.
"Ik weet precies waarom het gaat. Ik weet veel beter dan jou, wat het betekent om hier weg te gaan. Je gelooft, dat we naar hier zullen terugkeren, maar ik weet, dat we dit dorp nooit zullen terugzien. De broer van Roza's moeder is al vele jaren geleden weggegaan. Hij is nooit teruggekomen. Ik wil hier blijven."
Ik wist, dat ik gelijk had. En ik wist eveneens, dat ik de volgende morgen met mijn familie zou vertrekken. Wanneer men tussen zijn familie en zijn land moet kiezen, kiest men voor zijn familie, ook wanneer men van beide evenveel houdt. Er restte mij dus geen keuze.
"Zeg dat niet, Hêlîn", zei papa. "Wij komen zeker terug, dat beloof ik je. Maar op dit ogenblik kunnen we hier niet blijven. Ik vind hier geen werk. We hebben geen geld, geen papieren, geen recht om hier te leven. Jullie kunnen zelfs niet naar school om iets te leren. Maar we komen terug. Ik beloof het je."
Ik geloofde geen woord van wat papa zei. Volgens mij geloofde hij zelf niet wat hij zei. Ik kon in zijn ogen zien, dat hij loog.

Mama begon te huilen, en omdat mama huilde, begon ook Bêrîvan te huilen. Ik wilde niet, dat Azad mijn tranen zag. Ik ging naar buiten en leunde met mijn rug tegen de deur.
De zon ging al snel onder. Je kon nog steeds ver over de velden kijken, die groen en goudgeel schitterden. Door mijn tranen zag ik de glanzende roodbruine lemen huizen. Ik nam afscheid in stilte. Toen we het schoolgebouw en ons oude dorp verlieten, was het afscheid voor mij niet zo bewust verlopen. Ik had toen geen idee, hoe lang onze reis zou duren. Maar nu wist ik, dat ze pas begonnen was. Het zou nog lang zou duren, vooraleer we de eindmeet zouden halen.
Ik wiste de tranen uit mijn gezicht en ging naar Roza, om afscheid van haar te nemen. "Jij bent een geluksvogel, dat je van hier weg kunt", zeiden Roza en haar moeder. "Denk af en toe aan ons."
De volgende morgen werden we door een auto afgehaald. We hadden bijna geen bagage. We bezaten alleen maar de kleren die we droegen, en enkele sokken en ondergoed, die mama had gekocht in Kamishli, om ons te verschonen. Het mooie speelgoed dat papa voor ons had gekocht, schonken we aan de andere kinderen.
Het was geen gemakkelijk afscheid. Veel mensen die we in de voorbije maanden hadden leren kennen, kwamen naar ons toe om afscheid te nemen. We huilden en omarmden elkaar en zij wensten ons geluk en voorspoed.
Terwijl we wegreden keek ik gedurende een lang tijd achterom. Ik zou dit dorp nooit terugzien, net als elk ander Koerdisch dorp.
Papa zei, dat we nu ver weg zouden reizen. "Zweden heet het land", zei hij, "Zweden."
We probeerden de naam uit te spreken.

"In Zweden spreken de mensen Zweeds, maar het is niet verboden om Koerdisch te spreken. In tegendeel, in Zweden kan men Koerdisch leren lezen en schrijven. Het zal jullie ginds bevallen", voegde hij er aan toe, om ons te troosten.
We waren verheugd voor de eerste keer in ons leven met de trein te reizen. Azad ging helemaal uit de bol en praatte over niets anders meer. Hij was het dorp al weer vergeten. Maar de auto reed het station voorbij.
"We zullen vliegen", verklaarde papa, toen hij onze ontgoochelde gezichten zag.
"Nee !", schreeuwde mama. "Nee, ik wil niet ! Ik heb schrik. Gisterenavond heb je mij beloofd, dat we met de trein zouden reizen."
Azad, Baran en Ferho klapten in de handen. "We gaan vliegen, we gaan vliegen", jubelden ze.
Papa had mama voorgelogen. "Ik wilde je het gisteren niet zeggen", begon hij, "maar het gaat niet anders. We moeten vliegen. Het duurt maar één uur, en het is helemaal niet gevaarlijk", ging hij verder. "Voor ons is het veel gevaarlijker, om met de trein, met de bus of met de auto te reizen. De Syrische politie heeft overal wegbarricades opgericht. Zonder papieren komen we geen dertig kilometer ver. De vliegtuigpassagiers werden tot nu toe nog niet gecontroleerd."
"Ze geloven waarschijnlijk, dat arme vluchtelingen zich geen vliegtuigticket kunnen veroorloven", vertelde de man aan het stuur, "maar het leven is meer waard dan een vliegtuigticket, niet waar ?"
Mama werd langzamerhand rustiger. Papa verzocht ons te zwijgen. Niemand mocht merken, dat we vluchtelingen zonder papieren of een Syrisch paspoort waren. Wanneer

we praatten, zouden we door onze taal worden verraden. Hopelijk zou Bêrîvan zich rustig houden, dan zou alles wel goed gaan. Eindelijk kwamen we bij de luchthaven aan.
We waren verlamd van de angst. Het was net als toen we de grens moesten passeren. Gelukkig waren er hier geen prikkeldraad of Turkse soldaten. De zon scheen, en de grens was onzichtbaar. Maar we wisten, dat het hier net zo gevaarlijk was, als destijds in het mijnenveld. Eén enkel woord zou ons verraden. Het hachelijkste moment was de controle van onze vliegtuigtickets. Maar omdat papa erbij was, voelden we ons zekerder. Met samengeperste lippen gingen we de afsluiting in de wachtzaal voorbij. Bêrîvan sliep vredig in mama's armen. We waren aan de geweerschoten van het Turkse leger ontsnapt, we zouden dus ook een Syrische ticketcontrole doorstaan.

Damascus

De vlucht naar Damascus was kort. We waren nog niet helemaal opgestegen of het vliegtuig begon reeds terug te landen.
Tijdens de start had ik mijn oren afgeschermd en mijn ogen toegeknepen. Dan begon het toestel te vliegen, als een vogel in de lucht. Door het venster kon ik niets zien.
De jongens klapten in de handen van opwinding. Ze konden onmogelijk stilzitten en hun mond houden. Gelukkig waren er in het vliegtuig enkel mensen die Koerdisch spraken. Niemand merkte dat we vluchtelingen waren. We zagen er net zo uit als alle andere Koerden uit Kamishli, en zij bezaten een Syrisch paspoort.
Of waren er misschien nog andere vluchtelingen aan boord?
Voor de luchthaven van Damascus stonden mensen die noch Koerden, Arabieren of Turken konden zijn. Ze spraken een zonderlinge taal, maar papa scheen hen te begrijpen. Ze brachten ons met een auto naar een hotel, waar we twee kamers met bedden, tafels en stoelen kregen. Nog nooit had ik zulk een mooi huis en zulke fijne meubels gezien. Bij elke kamer hoorde een badkamer met een toilet, een badkuip en een lavabo.

En of we een bad genomen hebben ! Het leek ons je reinste toverij, dat binnen in huis, twee verdiepingen hoog, er water kon komen uit kranen, waaraan je moest draaien.
In het hotel was er ook een eetzaal. Het eten werd ons gewoonweg gebracht, we moesten ons nergens zorgen om maken. 's Morgens, 's middags en 's avonds werd het eten geserveerd. We leefden als Agha's. Het verging ons zelfs beter dan Silo, de man in ons oude dorp. Hij had elektriciteit, noch stromend water, noch een badkamer in zijn huis, hoewel hij zeer rijk was.
Tijdens de eerste nacht in ons hotel, vielen we heel laat in slaap. Vanop het balkon was er zoveel spannends te zien. We wilden ook een paar keer in bad, alvorens we tevreden en opgeruimd gingen slapen.
De volgende morgen werden we door dezelfde mensen, die ons naar het hotel hadden gebracht, afgehaald. Papa verklaarde dat ze van het Rode Kruis waren, en dat het Rode Kruis een hulporganisatie was, die mensen helpt die aan de gevolgen van oorlog of catastrofes lijden.
We reden dwars door Damascus naar een prachtig huis in een brede straat. Het was nog vroeg in de morgen. Toch was er al veel beweging. De mensen liepen in ijltempo op de trottoirs. Auto's reden al toeterend voorbij. Het lawaai van deze mensen en auto's was veel luider dan de motoren van het vliegtuig, waarmee we in Damascus waren geland.
Het prachtige huis was de Zweedse ambassade. De mensen daar zagen er hetzelfde uit als diegenen van het Rode Kruis. Ze waren heel vriendelijk, wuifden ons toe en wilden duidelijk dat we ons goed zouden voelen. Ze boden ons ook zoetigheden aan.

Na het bezoek aan de ambassade reden we terug naar ons hotel. Nu moesten we enkele dagen wachten, verklaarde vader.
Dat maakte ons helemaal niets uit: we kregen ons eten opgediend, we konden in zachte bedden slapen en naar hartelust baden in een badkuip vol met warm water.
Wanneer we niet op het balkon stonden, om naar de mensen en de rijdende auto's onder ons te kijken, liepen we de trappen op en af, reden met de lift of namen een bad. Eigenlijk mochten we zonder begeleiding de lift niet nemen, zo hadden de hotelverantwoordelijken ons gezegd, maar we deden het toch. Ze konden ons toch niet voortdurend in het oog houden. Bovendien spraken zij geen Koerdisch. Wanneer ze ons toeschreeuwden, deden we alsof we ze niet begrepen. We wilden ze ook helemaal niet begrijpen. In elk geval niet, wanneer ze er boos uitzagen. Mama en papa waren het na een tijd moe om ons steeds terecht te wijzen. Bovendien gingen papa, mama en Bêrîvan dikwijls naar buiten.
"Ik moet onze reis voorbereiden", vertelde vader op een morgen na het ontbijt. "Jullie mogen het hotel niet verlaten vandaag. Ik kom jullie één van de volgende dagen afhalen, en dan moeten jullie klaar zijn."
Papa scheen gespannen en zag er bedrukt uit. Maar met ons ging het zo goed, dat we ons niet verder met hem bezighielden. Azad verdween af en toe naar buiten, om zoetigheden en vruchten te kopen hoewel papa hem dit had verboden. Maar hij geloofde dat hij kon doen en laten wat hij maar wilde.
Op een namiddag keerde vader zeer opgewonden naar het hotel terug. Hij was krijtwit in zijn gezicht en was totaal

van de kaart. Wat was er gebeurd ? We keken hem ontzet aan. Was hij ziek ? Waarom was hij zo opgewonden ?
"Ze maken ons Koerden het leven werkelijk zuur ! De Syrische regering wil ons niet laten vertrekken. We moeten Turkse paspoorten laten zien en moeten zeggen hoe we naar Syrië zijn gekomen. Anders sturen ze ons terug naar Turkije. De pas van het Rode Kruis is ongeldig, en aan het visum van de Zweedse ambassade hechten zij geen waarde. Ze geven ons nog één week de tijd, om hen uit te leggen hoe we over de grens zijn geraakt." "Maar we hebben toch helemaal geen Turkse passen", zei mijn moeder geschrokken. "Ze zullen ons toch niet terugsturen ?"
Er begonnen tranen over haar gezicht te rollen, en ze huilde zonder te stoppen en onvast, als een oude vrouw. "Ik wenste, dat ik dood was", snikte ze. "Wat zullen we nu doen? Ik sterf liever dan terug te keren." Wij kinderen begonnen eveneens te huilen. Ja, ik geloof dat zelfs papa weende. Wat moesten we toch doen ? Wanneer ze ons aan het Turkse leger overleverden, zouden we zeker omkomen. "We kunnen niet meer terug naar Kamishli", zei vader. "We hebben geen geld, ik vind geen werk, en zo dicht bij de grens leven is te gevaarlijk. Maar hier in Damascus is het even moeilijk om werk en onderdak te vinden."
Plotseling was ons hotel een gevangenis geworden. De Syrische autoriteiten konden elk moment komen en ons naar de Turkse grens terugbrengen. De lift noch de badkamer konden ons nog plezieren. We mochten 's avonds zelfs niet meer naar de eetzaal gaan. En alhoewel de bedden zacht waren, kon niemand van ons de slaap vatten.

Nog een grens

De volgende morgen verdween vader heel vroeg. "Er is papa iets te binnen geschoten", legde moeder uit. We moeten in het hotel blijven en wachten, ook als het een tijdje duurt."
De volgende drie dagen, leken voor ons wel drie weken. De uren gleden zeer langzaam voorbij. We stonden op het balkon en telden auto's en mensen, om de tijd te doden. We wachtten en wachtten. Papa zou elk moment opduiken, hoopten we. Dikwijls zagen we iemand op straat wandelen, die op papa leek. Maar hij was het niet.
Op de derde dag na het middageten, keerde hij plotseling naar het hotel terug. Omdat we toevallig niet op het balkon stonden, overrompelde hij ons compleet. "Nu is alles in orde ! Zoek jullie spullen bij mekaar, we vertrekken onmiddellijk." En inderdaad, buiten voor het hotel wachtte reeds een auto. We waren pas ingestapt, toen de chauffeur onmiddellijk doorreed. Hij zei geen woord. We lieten het drukke Damascus al snel achter ons. We reden in een brede

straat, gekneld tussen andere auto's, die er een razende vaart op nahielden. Dan reden we in een zijstraat en kwamen op steeds slechtere en onherbergzamere wegeltjes. Uiteindelijk belandden we op een kiezelweg, gehuld in een stofwolk. De auto reed slechts heel langzaam, tot hij ten slotte boven op een berg bleef staan. We stapten uit. Nietszeggend draaide de chauffeur zich om, en reed de lange weg terug.
Papa had ons tot dan niets over zijn plannen verteld, nu maar verklaarde ons alles.
"Wij moeten naar Libanon gaan en trachtten om van daaruit Zweden te bereiken. De Syrische autoriteiten weigeren ons te laten vertrekken, hoewel we Zweedse paspoorten bezitten. Daarom rest er ons niets anders, dan de Libanese grens over te steken." Het woord grens wekte in mij alle herinneringen op aan de nachtelijke grensovergang naar Syrië, en ik begon te huilen. "Ze zullen ons doodschieten", jammerde ik. "Het is veel beter om terug te keren naar het grensdorp bij Kamishli. Alsjeblieft, papa, laat ons terugkeren. Ik wil niet naar Libanon."
"We hebben geen keuze", zei papa gelaten. Maar dan ging hij sussend verder: "Het zal wel goed aflopen. Deze vluchtweg is veel gemakkelijker. Jullie moeten niet op jullie buik kruipen en er is geen prikkeldraad, of mijnenveld. Het zal wel goed gaan, niet waar Azad ?" Azad knikte met een triomferende zijdelingse blik naar mij. Zoals steeds steunde hij op papa.
Met Baran en Ferho begon hij onmiddellijk de berg op te lopen. Ik droogde mijn tranen en nam papa's hand. Neen, door mijn schuld mocht de vlucht niet mislukken. Ik nam al mijn moed in handen.
De jongens waren nog maar net achter een bocht verdwenen, toen we een schreeuw hoorden. Het was Azad.

Wat was hem overkomen ? We renden naar hem toe. Achter de bocht stonden vijf gewapende en vermomde mannen. Azad, Baran en Ferho waren zo maar in hun armen gelopen.
"Eindelijk zijn jullie hier", zeiden ze in het Koerdisch tegen vader en ze begonnen te lachen. "We hebben de hele tijd op jullie gewacht. We moeten ons haasten. De weg is lang."
De mannen die ons over de grens wilden helpen, waren kennissen van vader. Ze namen Baran en Ferho op de schouder en begonnen met grote stappen te marcheren. Papa droeg Bêrîvan en de plastic zak met onze spulletjes. Mama, Azad en ik renden in een draf achter hen aan.
De kiezelweg mondde al snel uit in een nauwelijks te herkennen pad, dat zich rond de rotsen slingerde. Na een paar uren pauzeerden we onder een boom. Onder ons lag een diepe ravijn. Hier en daar zag je een struik of een boom. De mannen namen wat brood en olijven.
"We zijn nu reeds in Libanon", zei één van de mannen, "en het is nu niet ver meer."
Nadat we uitgerust waren, begonnen we aan het laatste stuk. Het was donker geworden, maar de mannen kenden de streek als hun broekzak. Ze wisten precies welke paden veilig waren. Na enige tijd arriveerden we op een bergkam. Onder ons zagen we de lichten van een reusachtige stad met duizenden woningen. "Dat is Beiroet, de hoofdstad van Libanon. Daar moeten wij zijn", verklaarde papa.
De weg naar beneden was minder vermoeiend, we gingen snel vooruit. Al gauw kwamen we de eerste huizen tegen, evenals straatversperringen. Overal zagen we door gewapende mannen bewaakte barricaden, die bestonden uit uiteengevallen zandzakjes, oude auto's en benzinekannen. Bij elke barricade werden we tegengehouden. Onze

begeleiders konden steeds een paspoort voorleggen. Zonder problemen werden we doorgelaten.
Er waren nauwelijks mensen op de weg. In de duisternis leek de stad veel akeliger dan hoog in de bergen. Mijn angst groeide weer. Maar ik was verschrikkelijk moe en wenste zo snel mogelijk het eindpunt te bereiken. Ik zei niets. Papa had gezegd dat we muisstil moesten zijn. Gelukkig was Bêrîvan op papa's schouders in slaap gevallen. Ook Ferho sliep. Mijn benen droegen mij alsof het niets was.
Eindelijk waren we aangekomen. Het was een huis met meerdere verdiepingen, maar in plaats van de trappen op te lopen, daalden we in de kelder af. In een grote ruimte sliepen meerdere mannen, vrouwen en kinderen. Aan het plafond brandde een flauw licht.
"Leg jullie neer en slaap een beetje", zei één van de mannen, "over een paar uur komen we terug om jullie op te halen."
We vonden een plaats in de hoek en legden ons zo stil als we konden neer, om de slapenden niet te wekken. Ik viel onmiddellijk in slaap.
's Morgens ging papa weer weg. Hij wilde onze vlucht naar Zweden boeken. In Beiroet heerste een burgeroorlog. Het was moeilijk om er weg te geraken. De meeste vluchten waren geschorst. Altijd weer hoorden we vliegtuigen over de stad en het fluiten en dreunen van bominslagen. Op een zeker moment kwam er een staakt-het-vuren. Dat was onze kans. Het lukte vader om ons naar het vliegveld te brengen, waar er inderdaad een vliegtuig klaar stond, dat ons wilde meenemen. De laatste dagen hadden we totaal onverschillig doorgebracht. De vele gebeurtenissen, de angsten, de onzekerheden en de spanningen hadden me uitgeput. Nu doken er slechts vragen in me op.

Waarom moesten we vluchten ? Waarom kon niet iedereen in zijn eigen land in vrede leven ? Waarom zijn de mensen zo verschrikkelijk voor elkaar ?
Tot op het laatste moment geloofde ik niet, dat het ons zou lukken om te ontkomen. Pas toen we hoog in de lucht waren, waagde ik het om te ademen. Plots moest ik huilen. Ik huilde en huilde, tot er geen tranen meer kwamen, en dan begon ik te lachen. Onder ons lag een blauwe zee. Rondom ons was de hemel. Ik voelde me nu zo licht als een vogel. Ik was eindelijk vrij. De zon scheen op de vleugels, die glansden en fonkelden. Zo moest het leven altijd zijn. Ik wenste, dat we nooit meer zouden landen.

Hêlîn komt uit Koerdistan

Koerdistan, waar Hêlîn vandaan komt, is geen onafhankelijke staat, maar een gebied dat zich uitstrekt over het grondgebied van vier staten: Turkije, Iran, Irak en Syrië. De Koerden zijn het grootste volk ter wereld zonder een eigen staat.
Het gebied van Koerdistan omvat ongeveer 550.000 km², ongeveer de grootte van Frankrijk. Men weet niet zeker hoeveel Koerden er exact zijn. Sommigen spreken van zes, anderen van 30 miljoen.
De meesten leven op het Turkse grondgebied. Sinds de Tweede Wereldoorlog leven er ook Koerden in Armenië, in Azerbeidzjan, in Georgië en in Libanon. Sinds 1960 leven er ook ongeveer één miljoen Koerden in West-Europa, waarvan minstens driekwart als politiek vluchteling.
De verdeling van Koerdistan was een gevolg van de eerste wereldoorlog. Toen moest het verslagen Ottomaanse Rijk vele gebieden aan haar overwinnaars afstaan, onder meer het mandaatgebied Syrië aan Frankrijk en het mandaatgebied Mezopotamië (het latere Irak) aan Engeland. Op het overgebleven gebied ontstond het moderne Turkije. De Koerdische bevolking leefde voortaan

in vier verschillende staten. Een paar maanden na de stichting van de Turkse Republiek in oktober 1923 werd het Turks de enige taal voor ambtenaren, voor de autoriteiten, in het gerecht, de scholen en het leger. De Koerdische taal en literatuur werden verboden, Koerdische scholen werden gesloten. Alle mensen die in de Turkse staat leefden, moesten Turken zijn. Daarom ontzegde de Turkse staat het Koerdische volk elk recht op een eigen identiteit en cultuur, ondanks onaflatende protesten en opstanden van de Koerden.

De Koerden zijn een Indo-Europees volk en hun Indo-Europese taal is met het Perzisch verwant. Koerdisch en Turks hebben evenveel met elkaar te maken als Nederlands en Turks. De Koerdische taal heeft vier hoofddialecten: Kurmanci, Sorani, Zazaki (Dimili) en Gorani. Het schrift waarin het Koerdisch wordt geschreven, heeft zich aan het schrift van de desbetreffende meerderheids-bevolkingen aangepast. In Turkije wordt het Koerdisch met Latijnse, in Iran, Irak en in Syrië met Arabische en in Georgië met Cyrillische karakters geschreven.

Waarom worden de Koerden vervolgd ? Waarom moesten Hêlîn aan haar familie naar Zweden vluchten ?

De vraag is even gemakkelijk als moeilijk. Naast nationalistische belangen zijn er evenzeer economische interesses die een rol spelen. In Koerdistan zijn er grote olievoorraden. Een belangrijk deel van de Iraakse oliegronden bevinden zich in het door Koerden bewoonde berggebied. Daarom willen de Iraki's de Koerden geen zelfstandigheid verlenen. Hetzelfde geldt voor Turkije en voor Syrië.

De Koerden willen zich echter niet onderwerpen. Daarom heerste er in de verschillende delen van Koerdistan, vooral

in de twintigste eeuw, voortdurend oorlog. De Koerden hebben zich steeds tegen hun vervolging verzet en er zijn reeds vele mensen in deze strijd omgekomen. Talrijke opstanden werden steeds door de verschillende legers de kop ingedrukt, en talrijke mensen werden in de gevangenis gestopt, gefolterd en terechtgesteld.
In het huidige Iran (Perzië) riepen de Koerden in 1946 een eigen staat uit, de Volksrepubliek Mehabad. De republiek werd evenwel door de Sjah van Perzië en de Britten, die indertijd een grote invloed hadden op de Iraanse politiek, niet erkend. Sindsdien hebben de Koerden steeds getracht - helaas tevergeefs - om erkend te worden en hun zelfbeschikkingsrecht te handhaven.
In Irak vechten de Koerden sinds de tweede wereldoorlog voor hun zelfbeschikkingsrecht en erkenning als volk. In 1966 kregen de Koerden een vorm van zelfbestuur toegezegd. Sinds de val van de Sjah van Perzië werden de gevechten om een onafhankelijk Koerdistan in het huidige Iran en ook in Irak nog heftiger gevoerd. De grens tussen de beide landen bestaat praktisch niet meer. In het voorjaar van 1983, fuseerden de verschillende guerillagroepen zich tot de zogenaamde "Peshmerga", wat zo veel betekent als "mannen, die in het voorste gelid vechten."
Na de golfoorlog in 1991, lukte het de Koerden van Irak om tweederde van hun gebied te bevrijden. Dit dankzij de steun van de Verenigde Staten, die op die manier de Iraakse dictator Saddam Hussein wilden verzwakken. De Koerden ginds hebben een door het volk verkozen regering en een eigen parlement. Ze worden door verschillende landen politiek en economisch gesteund. Toch wordt Iraaks Koerdistan vooralsnog niet als een onafhankelijke staat erkend.

De conflicten tussen de twee grote Koerdische partijen in Iraaks Koerdistan, die zich sinds 1996 hebben uitgebreid, zorgen er voor dat het leven in die streek nog steeds onzeker is.
Ook in Syrië hebben de Koerden geen rechten, en ook hier worden ze niet als een op zichzelf staand volk erkend.
Maar de situatie is toch het ergste voor de Koerden in Turkije. De militaire putsch van 1980 leidde tot een toename van de vervolgingen, en de Turkse gevangenissen zijn met Koerdische jongeren, mannen, vrouwen, oude mensen, ja zelfs met kinderen gevuld. Grote delen van het Turkse leger bevinden zich in het Koerdische gebied, om te verhinderen dat de Koerden contact zouden opnemen met bevrijdingsbewegingen in andere landen. De grenzen worden streng bewaakt. De Turkse regering vreest dat de Koerden op hun grondgebied in opstand zouden kunnen komen tegen hun regime.

Mahmut Baksi en Elin Clason

Mahmut Baksi is een Koerd. In Turkije, heeft hij zich als schrijver en journalist steeds voor de zaak van zijn volk ingezet, en is daarvoor ook in de gevangenis terechtgekomen. Nog voor zijn eigenlijke veroordeling vluchtte hij eerst naar Duitsland en vervolgens naar Zweden, waar hij nu al 27 jaar leeft.
"Hêlîn" is het verhaal van een meisje. Een verhaal, dat duizenden Koerdische mensen, die in West-Europa leven, ook kunnen vertellen. Mahmut Baksi heeft het boek, samen met Elin Clason, journaliste en schrijfster van Zweedse afkomst, in het Zweeds geschreven, zodat zo veel mogelijk mensen het lot van het Koerdische volk leren kennen. Hij wil bovendien de Koerdische kinderen herinneren aan de gebeurtenissen, zowel gisteren als vandaag.

Publicaties van het Koerdisch Instituut-Brussel

NEDERLANDS

1. **Dossier KOERDISTAN**, Gesch., 2de druk, 1991, 144 p. 200 Bfr.
2. **GEVANGENIS Nr. 5, 11 jaar in de Turkse gevangenis**, M. ZANA, Belevenis, 1997, 134 p. 350 BFr.
3. **DE KOERDEN en Zelfbeschikkingsrecht**, K. VERZELEN, Onderzoekswerk, 97, 172 p. 350 Bfr.
3. **DE KOERDEN in de voormalige SOVIET-UNIE**, H. TAELS, Onderzoekswerk, 97,116 p.350 Bfr.
4. **Dr. A. GHASSEMLOU, MAN VAN VREDE EN DIALOOG**, Biografie, 1997, 74 p., 200 Bfr.
5. **HÊLÎN ROOK NAAR BOOMHARS**, Suzan SAMANCI, Verhalenbundel, 1998, 108 p. 350 Bfr.

Nieuw !

6. **IK WAS EEN KIND IN KOERDISTAN,** Mahmut BAKSÎ, jeugdroman, 1998 , 350 Bfr.
7. **HÊLÎN,** Mahmut BAKSÎ, jeugdroman, 1998, 350 Bfr.
8. **RAPPORT** van de Belgische Delegatie naar Turks Koerdistan van 18 tot 26 maart 1998, (Coordinatie « Stop de oorlog tegen het Koerdische Volk »), 150 Bfr.

ENGELS

9. **THE KURDISTAN FILE**, Gesch., 1989, 120 p. 200 Bfr. (Engels)
10. **KURDISH NATIONALISM IN MAM Û ZÎN OF A. KHANÎ**, F. Shakely, 1992, 148 p. 200 Bfr.

FRANS

11. **DOSSIER KURDISTAN**, Gesch., 3de druk, 1992, 138 p. 200 Bfr.
12. **COSTUMES ET TAPIS KURDES** (kleurendruk), J.M.C. & P.J., Album, 1995, 96 p. 600 Bfr.

KOERDISCH

13. **BINÊR... EZ MEZIN DIBIM**, informatie over het grootbrengen van kinderen, 97, 100 p. 350 Bfr.
14. **JANA HEFT SALAN**, Ş.B.SOREKLÎ, poëzie, '90, 158 p.200 Bfr.
15. **MEME Û EYŞÊ**, Taharê BIRO, theater, 1991, 164 p. 200 Bfr.

16. **KURDÊN TIRKIYÊ di dema herî nuh da**, M.A. HASRATYAN, geschiedenis, 1994, 400 Bfr.
17. **DÎROKA KURDISTAN BI KURTEBÎRÎ**, E.C.P., gesch.,1995, 350 p. 400 Bfr.

Nieuw !

18. **DIGIRÊ,** Mihemed ABBAS, poëzie, 1998, 200 Bfr.
19. **DÎWAN III,** Feqîr Ahmed, poëzie, 1998, 350 Bfr.
20. **Letîf HELMET,** Xelîl DIHOKÎ, biografie, 1998, 250 Bfr.

TURKS

21. **KAWA EFSANESÎ,** N. TORÎ, Onderzoekswerk, 1992, 200 Bfr.
22. **MUHTASAR HAYATIM,** E.C.P.,Memoires,1991,104 p, 200 Bfr.

TIJDSCHRIFTEN

23. **BERICHTEN van en over KOERDEN, 10 nummers per jaar, 300 BFr. per jaar.**
24. **LES KURDES DANS ACTUALITE, 10 numéros par année, 300 FrB. par année.**
25. **Driemaandelijks INFOBLAD, 500 BFr. per jaar**
26. **BULLETIN Trimestriel d'information, 500 FrB. par année.**

Te bestellen bij het **Koerdisch Instituut te Brussel**
Bonneelsstraat, 16 - 1210 Brussel
T. 02 230.89.30 & F. 02 231.00.97
ASLK : **001 – 2068530 – 81** of HSA **853 – 8511270 – 37**

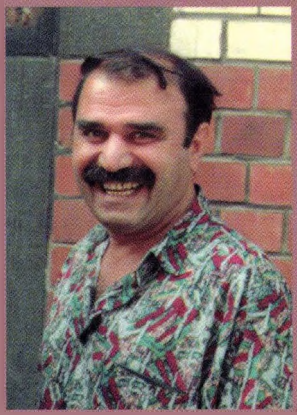

Mahmut Baksî is een van de meest gelezen, gewaardeerde en populaire schrijvers bij de Koerden. Hij heeft meer dan 20 boeken op zijn naam staan, waarvan sommige in meerdere talen vertaald zijn.
Hij is columnist bij enkele Zweedse dagbladen en maakt regelmatig TV programma's voor de Zweedse TV Zijn populariteit steeg enorm toen hij zowel voor de kranten als voor TV een reeks van interviews gemaakt had met de toenmalig sociaal-democratische premier Olof PALME.
In zijn boeken beschrijft hij de werkelijkheid in zijn geboorteland, nl. Koerdistan. In dit boek vertelt hij een verhaal over een jong meisje Hêlîn. Dit verhaal is gebaseerd op waargebeurde feiten. Ontelbaar zijn de situaties in het boek, waarin duidelijk de toestand in Koerdistan wordt beschreven.
Met het uitgeven van dit boek willen we de Nederlandstalige lezers laten kennismaken met de toestand van de Koerden in hun eigen land en wat ze meemaken als ze naar het buitenland moeten vluchten.

Koerdisch Instituut
Brussel